T.C.

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

FETRETÜ'L-VAHY (İSLAMİ VAHYİN BİR SÜRELİĞİNE KESİNTİYE UĞRAMASI)

HİDAYET ZERTÜRK

2501131301

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. ADNAN DEMİRCAN

İSTANBUL 2015

T.C. İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER
1982 ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN

Adı ve Soyadı : **Hidayet ZERTÜRK**
Anabilim/Bilim Dalı : **İslam Tarihi ve Sanatları**
Danışman : **Prof. Dr. Adnan DEMİRCAN**

Numarası : **2501131301**
Tez Savunma Tarih: **18.08.2015**
Tez Savunma Saat : **11:00**

Tez Başlığı : **Fetretü'l-Vahy: İslami Vahyin Bir Süreliğine Kesintiye Uğraması Olayı**

.

TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin **36. Maddesi** uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜ'NE** ~~OYBİRLİĞİ~~ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
Prof. Dr. Adnan DEMİRCAN		KABUL
Doç. Dr. Nurettin GEMİCİ		KABUL
Doç. Dr. Nuh ARSLANTAŞ		DÜZELTME

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
Doç. Dr. İlyas TOPSAKAL		
Yrd. Doç. Dr. Osman AYDINLI		

ÖZ

FETRETÜ'L-VAHY

(İSLAMİ VAHYİN BİR SÜRELİĞİNE KESİNTİYE UĞRAMASI)

HİDAYET ZERTÜRK

Vahiy, Allah ile insan arasındaki iletişimin peygamberin kişiliğinde kalıba dökülmesi olayıdır. Peygamber, yirmi iki küsur yıl sürecek vahiy görevine, Hira mağarasında ilk kez karşılaştığı Cebrail vasıtasıyla başlamış ve fetret aşamasıyla hazırlıklı hâle getirilmiş ve böylece müstakbelde karşılaşacağı zorluklara göğüs germe fedakârlığını gösterme alışkanlığı ve olaylara karşı sabretme özelliği kazanmıştır. Vahiy olgusu, Allah ile peygamberi arasında bir nevi gizem olup onun algılanışı, ancak peygamberin verdiği haberlere dayanmalıdır. Fetretü'l-vahy yani, vahyin bir süreliğine kesintiye uğraması da bu konumda olmakla, bu bağlamda önce olayın rivayet yönü tespit edilip ondan sonra akli yorumlara gidilmiştir. Kısacası, akli yorum ispat yönüyle değil, izah yönüyle mevzumuza aracı yapılmıştır.

Peygamber, fetret süresince görünürde zorlu ve sıkıntılı bir hâlet yaşamasına rağmen, neticede vahyin beşer gücü dışında gerçekleşen ilahi bir lütuf olduğunu kemal derecesinde öğrenmiş ve böylece kalbi bir rahatlama hissetmiştir.

Anahtar Kelimeler: Fetret, Vahiy, Hira

ABSTRACT

FATRATU'L-VAHY

(INTERRUPTİON OF THE REVELATİON)

HİDAYET ZERTÜRK

Revelation is the activation of relationship between God and humanity via a prophet. Duty of The Prophet (peace be upon him) started when he saw Angel Jibreel **(**Gabriel) in the Hira cave and God made him more prepared through the phase fatratu'l vahy (interruption of revelation) so that he became ready to be patient against prospective difficulties and he grew accustomed to the hardships. The reality of revelation is a mystery between God and The Prophet and it should be based on the informing of The Prophet. Fatratu'l vahy (interruption of revelation) is like the vahy (revelation) (that also happens according to the will of The Creator) and we showed **al-**riwayah (narrations) part of the event first and al-dirayah (commentaries and evaluation of the sources) part of the event later. Thus, we used logical interpretation as a way of explanation not as a way of proving.

Although The Prophet had difficulties during the fatrat (interruption of revelation), he learned very well that the revelation is a Divine Grace and it is beyond human capability. Therefore, he felt relieved.

Key Words: Fatrat, Vahy (Revelation),Hira

ÖNSÖZ

İnsanları vahiy yoluyla muhatap kabul eden ve onlardan bir kısmını bu amaç doğrultusunda seçip ilâhi buyruklarını onlar eliyle teklif sahasına ulaştıran evrenin Rabbine hamd eder ve bu hamdime vesile olan Peygamberlerin cümlesine ve özellikle de onların sonuncusu Hz.Muhammed'e salat ve selamların en güzelini ithaf ederim.

Bu çalışmamızda Fetretü'l-vahyi yani, İslami Vahyin bir süreliğine kesintiye uğraması olayını konu edindik. Araştırmanın boyutlarını tanıma ve mahiyetini tespit etme amacıyla bazı mülahazalarda bulunmak uygun olacaktır; şöyle ki,fetret olgusu, vahiy kapsamında mütalaa edilip vahyin daha iyi araştırılmasına yol açacak önemli bir muhtevayı oluşturmakla söz konusu araştırmayı kaynaklarından incelemeyi amaç edindik. Çalışmamız bu amaç doğrultusunda olacaktır.

Söz konusu araştırma, bir giriş, dört bölüm ve sonuç olmak üzere üç temel üzerinde cereyan etmektedir. Girişte vahiy ve peygamberlikle ilgili öz bilgiler, kaynak konusu ve araştırma metoduna yönelik genel hususlar verilmeye çalışıldı.

Birinci bölümde Fetretü'l-vahyin kapsamını işlerken, fetret ve vahiy sözcüklerinin sözlük ve terimsel anlamlarını, Kur'ân ve sünnetteki fetret kullanımlarını, fetretü'l vahyin terimsel boyutunu ve Fetretü'l vahyin olabilirliğini inceledik.

İkinci bölümde, Fetretü'l vahyin kaynakları kapsamında, hadis rivayetlerini, siyer ve tarih kaynaklarını inceledik. İlk dönem tasnif eserlerinden hareket ederek kronolojik sıralamayı takip ettik. Siyer ve tarih eserlerinin hadis rivayetleriyle ilgisini ve fetret konusundaki detaylarını tespit etmeye çalıştık.

Üçüncü bölümde, Fetretü'l- vahy'in bitiminde ilk inen sûre, fetret süresi ve bu evrede Cebrail'in yerine inen meleğin kim olduğu araştırıldı. Bu bağlamda rivayet ve görüşler değerlendirildi.

Dördüncü bölümde, Fetretü'l- vahyin hikmet boyutu ve çağdaş eserlerde fetret olgusu incelendi. Siyer eserlerinde fetret olayının hikmet yönüne az temas edildiği tespit edildi. Bazı maddeler altında hikmet boyutu izah edilmeye çalışıldı. Hikmet boyutunun akli olup kişiden kişiye değişebileceği mülahazası ihmal edilmedi. Çağdaş eserlerden amacımız ise XIX. asırdan sonra yazılmış olan siyer eserleridir.

Biz bunlardan, uygun gördüklerimizden bazı örnek anlatımlar sergiledik. Bazı İslam Tarihi eserleri de konumuzla ilgisi açısından, siyer eserlerinin muhtevasına tabi kılındı.

Sonuç bahsinde araştırmamızla ilgili genel değerlendirmeler, maddeler halinde anlatıldı. Araştırmanın ulaştığı bir kısım neticelere işaret edildi. Aynı zamanda Fetretü'l-vahyin rivayet ve ravilerini gösteren bazı şemalar da "Ekler "adı altında kitabın sonuna ilave edildi. Bu münasebetle araştırmanın seçimi, planlanması, olgunlaşması ve özellikle de bazı eksikliklerin giderilmesi aşamalarında görüş ve tavsiyelerinden yararlandığım değerli Hocam Prof. Dr. Adnan Demircan'a teşekkür eder, kendisine sağlık ve afiyet dilerim.

Sözüme son verirken, bu çalışmanın fetrete uğramadan kemal-i neticeye ulaşması hususunda, beni muvaffak kılan Rabbime hamd eder ve söz konusu araştırmanın, ilmi bir boşluğu doldurmasını ve yararlı bir eser olmasını, yalnızca O'ndan dilerim.

Hidayet ZERTÜRK

İstanbul, 2015

İÇİNDEKİLER

ÖZ ……III

ABSTRACT ……IV

ÖNSÖZ ……V

İÇİNDEKİLER ……...VII

KISALTMALAR ……IX

GİRİŞ ……2

I. BÖLÜM

FETRETÜ'L-VAHYIN KAPSAMI ……..……...7

A. Fetretü'l-Vahy 7

1. Sözlükte Fetret ……..7

2. Kur'ân ve Hadislerde Fetret ……..8

3. Fetret Terimi ……..9

4. Sözlükte Vahy ……9

5. Vahiy Terimi ……10

B. Fetretü'l-Vahy Terimi ……14

C. Fetretü'l-Vahyin Olabilirliği ……15

D. Fetretü'l-Vahy Olgusu ……16

II. BÖLÜM

FETRETÜ'L-VAHYIN KAYNAKLARI ……18

A. Hadis Rivayetleri ……18

1. Aişe Rivayeti ……18

2. Cabir Rivayeti ……20

2.1.Rivayet ……20

2.2.Rivayet ……..21

3. Rivayetlerin Açılımı ……..21

a. Vahiyde İlk İnen Sûre……..……21

b. Varaka b. Nevfel ve Fetretü'l- Vahy Olgusu ……....23

c. Peygamberimizin (a.s) Fetretteki Konumu ……24

B. Siyer ve Tarih Malzemeleri……....27

1. Siyer Eserleri ……..27

2. Tarih Eserleri……...29

3. Değerlendirme……31

III. BÖLÜM
FETRETÜ'L-VAHYIN KONULARI.....32
I.Fetretü'l-Vahyde İlk İnen Sûre 32
A. el–Müddessir İle İlgili Rivayet Ve Yorumlar.....32
B. ed-Duha ile ilgili Rivayet ve Yorumlar.....33
C. Rivayetleri Değerlendirme 35
II.Fetretü'l-Vahy Süresi ve Fetret Süresince İnen Melek.....37
A. Fetretü'l-Vahy Süresi.....37
1. Süre ile İlgili Görüş ve Rivayetler 37
2. Görüş ve Rivayetleri Değerlendirme.....39
B. Fetret Süresince İnen Melek.....41
IV.BÖLÜM
FETRETÜ'L-VAHYIN HIKMET BOYUTU VE ÇAĞDAŞ SIYER ESERLERINDE FETRET OLGUSU.....43
A. Fetretü'l-Vahyin Hikmet Boyutu 43
B. Çağdaş Siyer Eserlerinde Fetret Olgusu 46
a. Arapça Eserler 46
b. Türkçe Eserler.....49
c. Çeviri Eserler.....50
SONUÇ.....51
KAYNAKÇA.....53
EKLER.....66

KISALTMALAR

a.s :	Aleyhisselam
a.g.e. :	Adı geçen eser
r.a :	Radiyallahu anh
vb. :	Ve benzeri
Bkz. :	Bakınız
çev. :	Çeviri
f.t.r.:	Fetret
Hz. :	Hazreti
h. :	Hicri
m. :	Miladi
M.Ü.:	Marmara Üniversitesi
öl. :	Ölüm
DİB :	Diyanet İşleri Başkanlığı
b. :	İbn
No. :	Numara
trc.:	Tercüme eden
TDK:	Türk Dil Kurumu
İFAV:	İlahiyat Fakültesi Vakfı
thk. :	Tahkik
thc.:	Tahric
vd. :	Ve diğerleri
trt. :	Tertip eden
vd.:	ve diğerleri
yy.:	Basım yeri yok
t.y.:	Basım tarihi yok

GİRİŞ

Beden ve ruh cevherleriyle evrende yerini alan insan, akıl vasıtasıyla diğer varlıklara üstün kılınmıştır. Akıl, iradeyi, irade de sorumluluğu gerektirir. Hayır ve şer onunla ayırt edilir. Sınanmanın yolu da evrende her iki meylin hür irade ile oluşmasına bağlıdır. Aksi durumda yapılan fiil, irade dışı olur ya da determinist bir veche kazanır. Yüce Allah, kâinata yüklediği ilahi sünneti, tekvini iradesine bağlamıştır. Buna göre evrende hiçbir şey yoktur ki O'na boyun eğmesin. Yüce Allah bu konuda şöyle buyurmaktadır: *"Onun işi, bir şeyi irade ettiğinde ona "ol" demekten ibarettir. O da hemen oluverir."*[1] Ancak din konusunda teşriî irade söz konusudur. Zira zorlama olduğu takdirde sınanmanın hikmeti ortadan kalkar ve aklın fonksiyonu devre dışı kalır. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Biz, ona yolu gösterdik, ister şükreder, ister nankörlük."*[1] *"Dinde zorlama yoktur. Hak, batıldan apaçık ayrılmıştır."*[2]

Demek ki insana bahşedilen akıl, onu Allah'a karşı sorumlu kılmaktadır. Peki, bu sorumluluk, hangi yolla gerçekleşecektir? Daha açıkçası, yaratılan, yaratanla nasıl bir ilişki içerisinde olacaktır?

Burada iki yol söz konusu olmaktadır: Birincisi, akılla ilâhi hitabı algılama, ikincisi de Allah'ın, insana hitabıdır. Birinci durumda akıl, ilâhi hitabı keşfetme konusunda eksik ve yetersiz kalır. Zira akıl, kişiden kişiye farklılık arz etmekte, kiminin iyi dediğine, diğeri kötü diyebilmektedir. Aynı zamanda akıl, ilâhi hitap karşısında aracı olmaktan çıkıp kaynak olma iddiasında bulunabilir. Bu durumda Hak konusunda birlik yerine, ayrılık ve çekişmeler ortaya çıkar.

Allah'ın insana hitabı olan ikinci yola gelince; burada iki durum söz konusudur:

a) Allah'ın bütün insanlara ayrı ayrı bizzat hitap etmesi.

b) Allah'ın insanlar arasından bazı elçiler görevlendirmesidir.

Birinci durumda vahyin/ilâhi hitabın kıyamete kadar devam etmesi gerekmektedir. Oysaki böyle bir durum ilâhi sünnete aykırıdır. Ve aynı zamanda ilâhi hitabı direkt alan insanlar, zorunlu olarak iman etme durumunda kalırlar ki bu,

[1] İnsan, 76: 3.

[2] Bakara, 2: 256.

aslında sınanma hikmetiyle de çelişmektedir. Nitekim aklın, sorumluluk karşısında serbest davranması esastır.

Öyleyse, burada ikinci durum kalıyor ki o da Allah'ın, insanlar arasından bazı elçiler görevlendirmesidir. İlk insan Âdem'in aynı zamanda bir elçi olması, bu hususu desteklemiş oluyor. Yüce Allah, insana onun türünden olanı bir elçi/peygamber olarak gönderiyor ki hikmete uygun olanı da budur. O elçi, onun dilini konuşacak, onun gibi yeme-içme ve giyinme ihtiyacında olacak, evlenecek, uyuyacak ve belki de hastalanacak… Kısacası, eşit şartlara sahip bütün beşeri özellikleri kendinde barındıran bir varlık olacaktır.

Yüce Allah bu konuda şöyle buyurmaktadır: "*De ki: Ben yalnızca sizin gibi bir beşerim. Şu var ki bana ilâhınızın sadece bir ilâh olduğu vahyolunuyor.*"[3] "*Senden önce gönderdiğimiz bütün peygamberler de hiç şüphesiz yemek yerler, çarşılarda dolaşırlardı.*" [4]

"Andolsun senden önce de peygamberler gönderdik ve onlara da eşler ve çocuklar verdik."[5] Peygamberin, diğer insanlardan farkı, yukarıdaki âyette geçtiği üzere sadece vahiydir. Peygamber, Allah tarafından vahiyle görevlendirilip seçilmiştir. Vahiy peygambersiz, peygamber de vahiysiz düşünülemez.

İşte böylece kavmi arasında ahlakı ve doğruluğuyla ün salan Abdullah'ın oğlu Muhammed (a.s), Hira'da halvet günlerini yaşadığı bir sırada ilâhi görevlendirmenin neticesinde ilk kez vahiyle muhatap oluyordu.

O, vahiy alacağını daha önce bilmediği gibi ona bu yönde bir telkinde bulunacak kimse de yoktu. Vahiy ansızın geliyordu, ama onun vahye hazırlanması, ilâhi bir plan dâhilinde bir süreçten geçiyordu. Zira bu durum vahyin ağırlığını taşıyabilmesi açısından önemliydi.

Vahiy ve peygamberlik, sadece Hz. Muhammed'in ilk kez iddia ve ilan ettiği bir olgu değildi. Ondan önce de birçok peygamber gelmişti. Arap toplumu, Kâbe'yi ve onun kurucusu Hz. İbrahim ve İsmail'i tanıyordu. Genelde puta tapıcılık yaygın olsa da, Hanifliğin kalıntıları hâlâ kısmi olarak sürmekteydi.

---

[3] Kehf, 18: 110.

[4] Furkan, 25: 20.

[5] Ra'd, 13: 38.

Vahiy, alıcısının isteği dışında, onun kalbine ve dimağına akıyordu. İlk hitap "*Oku*" şeklinde tecelli ederken, peygamber daha da hayretler içinde kalıyor ve "ben okuma bilmem" ısrarıyla Cebrail'i karşılıyordu.

İşte bu ilk karşılaşma, sadık rüya ve halvetlerle peygamberliğe alıştırılan Muhammed'i bir başka evreden geçirecekti ki o da vahyin bir aralık duraksaması, gecikmesi ve fetret hadisesiydi. Vahyin, peygamberin zatıyla ilgili olmayıp ilahi bir direktif olduğunu gösteren Fetret, peygamber'e, vahyi iştiyakla arzulama ve kendisini yeniden keşfetme avantajı yaşatacak ve ondan sonra da ilahi emirler, peş peşe akın edecekti.

Fetret konusunu araştırma, Peygamber'in vahiydeki konumunu daha iyi anlama ve aynı zamanda bir beşerin ilahi hitabı alırken nasıl bir tavır üzere olduğunu gösterme açısından önem kazanmaktadır.

Kısacası fetret, vahyin tezahürlerinden biridir. O aslında Peygamberi olgunlaştırmaya yönelik bir süreçtir. Onu algılamanın yolu vahyi ciddi anlamda araştırmaktan geçer. Onu tespitte ölçü , rivayetleri doğru bir biçimde incelemeye bağlıdır. Akıl ve yorum bu bağlamda rivayetlere tabidir.

Fetretü'l-vahy olgusu, temelde hadis rivayetlerine dayanmaktadır.Siyer ve tarih malzemeleri , hadis rivayetlerine ek olarak Fetret'in detaylarına ait konuları kapsamaktadır.Tefsir eserlerine gelince; bunların Fetret ile ilintileri , Fetret'te ilk inen sûre ve bu aşamadaki süreyle ilgili rivayet ve görüşlerden oluşmaktadır.

Bu anlatılanlardan yola çıkarak kaynaklar konusunu, tefsir eserleri, hadis rivayetleri ve siyer ile tarih malzemeleri olmak üzere üç grupta incelemek mümkündür.

Tefsir eserleri konusunda İlk dönemden başlayarak İmam Mücahid'in (104/ 722) , Mukatil b. Süleyman'ın (150/767) , Ebu Zekeriyya el-Ferra'nın (307/ 919) ve İbn Cerir et-Taberi'nin (310/922) tefsir çalışmaları esas alınmıştır. Takip eden dönemlerdeki müfessirlerden el-Begavi (512/1118) ,ez-Zemahşeri (538/1143) , ibnu'l Cevzi (597/1201) , er-Razi (604/1207) , el-Kurtubi (671/1273) ve İbn Kesir (774/1373) ile çağdaşlardan İbnAşur (1393/1973) kaynak olarak değerlendirilmiştir.

Hadis rivayetleri, Hz.Aişe ve Câbir hadisleri olarak bilinmektedir. Tasnif devri hadis eserlerinden kronolojik sıraya uyularak ilgili hadisler araştırılmıştır. Ancak söz konusu edilen pasajların muhteva olarak aynı paralelde seyretmesinden ötürü örnek metin, Buharî ve Müslim'den aktarılmış ve doğal olarak mevcut lafzi farklılıklara işaret edilmiştir.

Hadislerin rivayet yönlerine, içeriklerine ve onlardan kaynaklanarak ortaya çıkan muhtelif konulara Fetretü'l-vahy kapsamında temas edilmiştir. Mezkûr hadislerin içeriğinden doğacak muhtemel sorulara aydınlatıcı yanıtlar aranmıştır.

Abdurrezzak'ın (126/221) *el-Musannefî*, et-Tayalisi'nin (227/842) *el-Müsnedi*, İshak b. Râhûye'nin (233/848) *el-Müsned*'i ,Ahmed b. Hanbel'in (240/855) *el-Müsned'i*, İmam Buhari (256/869) ve İmam Müslim'in (261/874*) el-Câmi'u's Sahih*'leri ,İmam Tirmizi'nin (279/892) *Cami'î* , Ebu Ya'la'nın (307/919*) el-Müsned*'i, Ebu'Avane'nin (316/922) *el-Müstahrec*'i, temel kaynak olarak zikredilebilir.

Siyer ve tarih malzemeleri ise, temelde fetret olgusunu hadis rivayetleri kapsamında incelemektedir. Ancak fetretü'l-vahyin süresi, fetrette ilk inen sûre, fetrette Cebrail'in yerine, peygamber'e eşlik eden meleğin kimliği konuları detaylı olarak söz konusu eserlerde anlatılmaktadır.

Araştırmamızda, siyer ve tarih eserlerinin konuyla ilgili hadisleri ne derece kullandıklarına dikkat çektiğimiz gibi; temelde hadise dayanmayan detayları da muhtelif kategorilerde kronolojik sırayı gözeterek tespit etmeye çalıştık. Müşterek noktalara ve gerektiğinde bazı farklılıklara dikkat çekildi.

Kaynak olarak yararlanılan eserlerden bir kısmını şöyle zikredebiliriz:

İbn Şihab ez-Zühri (122/739) *el-Meğazi* , Musa b. Ukbe (141/758) *el-Meğazi* , İbn İshak (151/768) *es-Sire* , İbn Hişam (218/823) *es-Sire* , İbn Sa'd (230/845) *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, Belazuri (284/857) *Ensâbu'l-Eşraf* , Taberi (310/922*) Tarihu'l-Ümem ve'l-Mûlûk* , İbn Hibban (345/965) *es-Sire* , el-Makdisi (355/966) *el-Bed'ü ve't-Tarih* , İbnü'l-Cevzi (597/1200*) el-Muntazam* , İbnu'l-Esir (630/1233) *el-Kâmil* , İbn'ul-Kesir (774/1372) *el-Bidaye ve'n-Nihâye* , vb…

Burada şunu da ifade edelim ki İbn Hişam'ın *es-Sire*'si kaynak gösterilirken, İbn İshak'ın, Muhammed Hamidullah tarafından tahkik edilen eksik nüshası ile Ahmed Ferid el Mezidi'nin tamamlanmış nüshası kaynak olarak kullanılmıştır.

Mevzumuzla ilgili kaynaklar , yukarıda sayılan eserlerle sınırlı olamayıp sonraki dönemde yaygınlaşan eserlerden bir kısmı da ihmal edilmemiştir.Nitekim bunlar bibliyografyada belirtilmiştir.

Gerekli kaynakları zikrettikten sonra onların kullanım biçimlerine de temas etmek uygun sayılır.Zira kaynakların kullanım biçimi neticeye ulaşma konusunda kolaylık sağlayacağı bir realitedir.

Rivayetlerin tespiti ve görüşlerin sahiplerine nispeti, bütün bilimsel araştırmalarda, özellikle de tarih çalışmalarında önem arzetmektedir. Metin anlaşılmadan yorum yapılamayacağı gibi; metnin sıhhati tespit edilemeden de herhangi bir yargıya varılamaz. Eksik ve yanlış rivayetlerden çıkarılacak yorumların da o türden olacağı açıktır. İşte bahsedilen bu ölçü dâhilinde araştırmamız sürdürülecektir**.**

I. BÖLÜM

Fetretü'l-Vahyin Kapsamı

A. Fetretü'l-Vahy

Fetretü'l-vahy, bir isim tamlaması/izafet terkibi'dir. "Fetret" ve "vahiy" sözcüklerinden oluşmaktadır. Önce tamlamanın birer parçası olan bu sözcükleri, sözlük ve terim yönleriyle araştıracağız. Zira bütünü (tamlamayı) öğrenmek, onun parçalarının tanınmasına bağlıdır.

1. Sözlükte Fetret

Fetret; fetere, yeftürü, yeftirü ve fütûren biçiminde tasrif edilir; birinci ve ikinci babtan gelir. Yani muzarinin ayne'l-fiili, zamme ve kesre olur. Güçsüz düşme, zayıflama, yumuşama ve sakinleşme demektir. İlgili sözcük, (ilâ) ile kullanılınca "gönlü ısınmak ve huzur bulmak" anlamlarındadır. Fitr, başparmakla şehadet parmağı uçları arasındaki mesafedir. Çoğulu eftâr'dır. Fitretün, ısınma ve zorluk, fatûr, zayıflık ve gevşemedir, sıfatı fâtir gelir. Fetret, ayrılık, ihtilaf ve iki peygamber arasındaki süreye derler, çoğulu feterât gelir. Fettere, yerleşti ve eftere çökertti anlamındadır.[6]

Söz konusu sözcük, Kamus-ı Okyanus'ta şöyle geçmektedir: Fütûr, ortaya çıkma, görünme. Fütâr, bir şeyin kesinleşip şiddetlenmesinden sonra yumuşaması ve fersizlenmesidir. …Tarfün fâtirün, gözün kuvvetini kaybetmesi. Feter, zayıflama, güçsüzlük, Fütâr, içki ve benzeri sarhoşluk veren maddelerin verdiği ilk neşe ve tat. Feterün, dokunan eli titreten bir çeşit balıktır. Nil'de hâla bulunmaktadır. Tefterün, defterün kalıbında ve anlamındadır. Fetr yahut da fitr bir bayan ismidir. Fetretün, hurma yaprağından örülüp üzerine un elenen sofra biçiminde bir şey, yemek tepsisi ve misafir yemeğidir. [7]

---

[6] el-Ferâhidi , Ebu Abdirrahman el-Halil, *Kitabu'l-Ayn ,* Dâru ihyai't- Türâsi'l- Arabi, Beyrut, 2005,s. 728; İbn Fâris, Ebu'l-Hüseyn Ahmed, *el-Mekâyis,* Daru İhyai't-Turas i'l- Arabi, Beyrut,2008 ,s. 805;İbn Manzur, Muhammed bin Mukrim b.Ali Ebu'l-fadl Cemaluddin*, lisanu'l Arab*, Daru'l Sadr ,3. Basım, Beyrut , h.1414, ftr. Maddesi; er-Razi, Muhammed b. Ebi Bekr, *Muhtâru's-Sıhâh*, et-Tab'atu'l- Emîriyye, el- Kahire,7. Baskı,1953,s. 489; el-Karahisâri, Mustafa b. Şemsiddin, *Ahter-iKebir*,Dâru İhyai't Türasi'l Arabi, Beyrut,t.y. C.II , s. 110.

[7] el-Firuzâbadi, Necmeddin *el-Kamusûl-Muhît* Tercemesi (çev. Asım Efendi), Matba-i Amire,İstanbul, h. 1272, C.II , s. 62.

Fetere sözcüğü mecâz olarak da kullanılır. Fetertü bi-fitrî, karışımla ölçtüm. Fetere es-sehâbü, bulut durup yağmura hazırlandı. İsteftere el-feresü, at duraksadı, istirahata çekildi. Fetere el-berdü, soğuk dindi. Arapçada deyim olarak da şöyle denilir: eş-Şemsü lâ tüsterü bi-estârin ve'l-ardu lâ tüfterü bi-eftârin, güneş balçıkla sıvanmaz ve yeryüzü karışla ölçülmez.[8]

2. Kur'ân ve Hadislerde Fetret

Kur'ân'da fetret ve türevleri çeşitli anlamlarda kullanılmıştır. Konu bütünlüğü içerisinde bunlara işarette bulunacağız. Fetret sözcüğünün geçtiği âyet şöyledir: *"Ey kitap ehli! Peygamberlerin arasının kesildiği bir dönemde ('ale fetretin) size gerçekleri açıklayan Elçimiz geldi."*[9]

Fetere'nin muzarisi yeftürü'nün geçtiği âyet şöyledir: *"Gece ve gündüz hiç duraksamadan (lâ yeftürûn) tesbih ederler."*[10] Burada fiil, olumsuz ve çoğul kullanılmıştır.

Fetere'den fa'ale kalıbında fettere'nin muzarisi ve meçhul olarak kullanımı ise şöyledir: *"Suçlular (inkârcılar), cehennem azabında ebedidirler, onlara (azap) hafifletilmez (Lâ yüfetterü 'anhüm) ve onlar orada ümitsizdirler."* [11]

Fetret sözcüğü değişik türevleriyle hadislerde de kullanılmıştır. Bunlardan bir kısmını örnek olarak anlatmaya çalışalım: Mazi fiil olarak fetere'nin kullanımı şöyledir: "Sonra çok geçmedi, Varaka öldü ve vahiy bir süre kesintiye uğradı (fetere el-vahyü fetreten) [12]

Fetret yani, iki peygamber arasındaki süre anlamındaki kullanım şöyledir: "İsa ve Muhammed arasındaki fetret (dönem) altı yüz yıldır." [13]

Peygamber efendimiz, kıyamet günü mazur sayılacak dört gruptan bahsetmektedir, fetrette ölen kişi de bunlardandır.[14]

---

8 ez-Zemahşeri, Cârullah Mahmud b. Ömer b. Muhammed, *Esâsü'l-Belâğa*, Dâru'l- Kütübi'l-ilmiye, Beyrut , 2010, C.II s.4.

9 Maide, 5:19.

10 Enbiya, 21: 20.

11 Zuhruf, 43: 74-75.

12 Buhari, "Ta'bîr", 1.

13 Buhari, "Menakibü'l-Ansâr" 53.

14 İbn Hanbel, Ebu Abdillah Ahmed b. Muhammed, *el-Müsned* (thk. Şuayb el- Arnavud-Adil Mürşid vd.)Müessesetü'r-Risale 1. Basım, Beyrut 2001, 26/228,(hadis no)16301.

Fetere, (ilâ) harf-i cerriyle rahatlama ve huzur bulma anlamında kullanılmıştır. Men fetere ilâ sünnetî (benim sünnetimle huzur bulursa…) gibi.[15] Fetere'den (fitrün) sözcüğünün kullanımı ise şöyle geçmektedir: Abdullah b. Büreyde, babasından onun şöyle dediğini rivayet etmektedir: Peygamber, beni Mekke'ye yakın bir bâdiyeye (çöle) götürdü, orası etrafı kumluk kuru bir araziydi. Peygamber dedi ki: "Dâbbe buradan çıkacaktır". Mezkûr hadiste (yakınlıktan kinaye yaparak) fitrün fi şibrin/başparmakla şahadet parmağı uçları arasındaki mesafeye işaret etti.[16]

3. Fetret Terimi

Fetret, sözlük anlamı yanında İslami literatürde özellikle de kelam ilminde "hak dine davetin kesintiye uğradığı döneme" veya iki peygamber arasında tahrife uğramamış bir davetle karşılaşma imkânından mahrum kalan insanların dini sorumluluğunu temellendirmeye yönelik bir kavramdır. Bu dönemlerde yaşayan topluluklara da fetret ehli denir.[17]

Fetret ehlinin ahiretteki konumu âlimler arasında tartışma konusu olmuştur. Ancak burada sadece Fetret'in bu anlamdaki terimselleşme boyutuna işaret edildi. Zira bu yöndeki fetret tabiri ve fetret ehlinin konumu yönündeki detaylar araştırmamızın dışındadır.

4. Sözlükte Vahiy

Vahy, sözlükte gizli ve süratli bir şekilde bildirmek, ilham etmek, işaret etmek, fısıldamak, emretmek ve yazmak anlamlarınadır. Başkasının öğrenmesi için kendisine ilkâ edilen her şey vahy'dir.

Vahy, elçi gönderme, mektup ve kitap anlamlarında kullanılır. Vahâ, ses, haykırış, ateş, melek, önder ve acele etme anlamlarına gelir. Vahiyy, hızlı ve süratli demektir. Vahyin çoğulu vuhiyy'dir. Tasrifi vahâ, yahî ve vahyen biçimindedir.[18]

---

15 el-Heysemi, Ali b. Ebibekr Nureddin, *Mecm'au'z-Zevâid* ve *Menbeu'l-Fevâid*, (thk: Hüseyin Selim Esed ed-Darani), Daru'l-Me'mûn li't- türas, t.y. , C.II , s.260.

16 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned,*38/129 (hadis no) 23023.

17 Topaloğlu, Bekir-Çelebi, İlyas, *Kelam Terimleri Sözlüğü*, İSAM Yayınları, İstanbul, 2010, s. 92.

18 el-Ferâhidi, el-Halil, *Kitabu'l-Ayn*, 1038;İbn Fâris, *el-Mekâyis*, 1046; Firuzâbâdi, *el-Kamusu'lMuhit Tercemesi*,(çev.Asım Efendi) C.III, s.945.

5. Vahiy Terimi

Vahiy sözcüğünün asıl önemi ve değeri, onun Kur'ân'da, sahih sünnette ve temel siyer kaynaklarında geçmesiyle orantılıdır. Vahiy denilince ilk anlaşılacak olan da budur. Zira dinin temeli, onunla kurulmuş ve bütün peygamberler, onu yüklenmişlerdir.

Söz konusu terimsel anlamı tespit etmek için onun Kur'ân'daki bir kısım kullanımlarına temas etmek mevzumuz açısından yararlı olacaktır. Şöyle ki:

Kur'ân, vahyi, işaret, risalet, ilham, gizli söz/kelam, emretme, inzâl-tenzil ve sadık rüya anlamlarında kullanmıştır. Bunları ayrı ayrı âyetlerdeki anlatımlarıyla inceleyelim:

1. İşaret Anlamı: Bu, sözlü ve sözsüz olur. Birincisine örnek şu âyet gösterilebilir: *"Böylece biz, her peygambere insan ve cin şeytanlarını düşman kıldık. Birbirlerini aldatmak için yaldızlı sözler vahy/telkin ederler. Rabbin dileseydi, bunu yapamazlardı. Öyleyse onları uydurdukları şeylerle baş başa bırak."* [19]

Zekeriyya'nın (a.s), kavmine işarette bulunması sözsüz olanına örnek gösterilebilir: *"Mabedden kavminin karşısına çıkınca onlara, sabah akşam Allah'ı tespih etmelerini işaret etti."*[20]

2. Risalet Anlamı: Elçi gönderme aracıyla olur. Vahiy aracı, Kur'ân ve sahih hadislerin açık anlatımlarına göre Cebrail'dir. Nitekim âyette şöyle buyurulmaktadır: *"Muhakkak ki O (Kur'ân) âlemlerin Rabbi'nin indirmesidir. Uyarıcılardan olması için, onu senin kalbine er-Ruhu'l-Emin, apaçık bir Arapça diliyle indirdi."*[21]er-Ruhu'l-Emin, Cebrail'dir. er-Ruhu'l Kudüs de onun isimleri arasındadır. [22]

3. İlham Anlamı: Burada vahyin bir açılımı olan ilham, kalbe bir mananın ilkâ edilmesi ve teshîr etme/boyun büktürme anlamlarınadır. Birincisinin örneği şu âyette geçmektedir: *"Musa'nın annesine; çocuğu emzir. Başına bir şey gelmesinden korkuyorsan (bir sandık içerisinde) nehre bırak diye vahyettik."* [23]

---

[19] En'am, 6: 112.

[20] Meryem, 19: 11.

[21] Şuara, 26: 192-195.

[22] Bkz. Maide, 5: 110, Meryem, 19:17.

[23] Kasas, 28: 7.

İlhamın ikinci anlamına ise şu âyeti delil göstermek mümkündür: *"Rabbin bal arısına: dağlardan, ağaçlardan ve insanların senin için yapacakları kovanlardan evler edin. Sonra meyve ve çiçeklerin her birinden ye ve Rabbinin yoluna itaatle gir diye vahyetti."* [24]

4. Gizli Söz/Kelam Anlamı: Kur'an, Allah'ın bir kısım peygamberlerle konuştuğunu açıkça belirtmektedir: *"İşte elçiler, Biz onların bir kısmını, diğerlerinden üstün kıldık. Allah, onların bir kısmıyla konuştu ve bir kısmının da derecelerini yükseltti."*[25] Allah, Musa'yla bizzat konuşmuş ve onun hakkında "Karrebnâhu neciyye" nitelemesini yapmıştır.[26] "Neciyy" sırdaş anlamındadır. Nitekim iki kişi arasındaki sırra da Necvâ denir, çoğulu "enciye" gelir.[27]

5. Emretme Anlamı: Yüce Allah'ın, Bedir savaşında meleklere vahyini örnek gösterebiliriz: *"Hani Rabbin Meleklere: "Kuşkusuz ben sizinle beraberim. Haydi iman edenlere destek olun. Ben kâfirlerin yüreğine korku salacağım. Vurun boyunlarına! Vurun onların bütün parmaklarına! "diye vahyediyordu."*[28]

6. Vesvese Anlamı: Kur'an'da vahy ve türevleri şeytan ve cinlere nispet edilerek kullanılmıştır. Bundan amaç vesvese vermektir. Nitekim Kur'ân'da şöyle buyurulmaktadır: *"Biz böylece her peygambere insan ve cin şeytanlarını düşman yaptık. Onlar birbirlerini aldatmak için süslü sözlerle (vahiyde bulunurlar) vesvese verirler."*[29]

Buradaki yuhûne/vahyde bulunurlar tabirinin vesvese olduğu başka bir âyette şöyle açıklanmıştır: *"De ki: İnsanların kalplerine vesvese veren, pusuya çekilen cin ve insan şeytanının şerrinden insanların Rabbine, insanların Malikine, insanların ilâhına sığınırım."*[30] Peygamberimiz, bu noktayı bir hadislerinde şöyle açıklamaktadır: "Kuşkusuz meleğin de bir lemme'si/dokunuşu, şeytanın da bir lemme'si/dokunuşu vardır." [31]

---

[24] Nahl, 16: 68-69.

[25] Bakara, 2: 253.

[26] Bkz. Nisâ, 4: 164, Meryem, 19: 52.

[27] er-Razi, Ebu Bekr, *Muhtarus-Sıhâh*,s. 648; el-Karahisârî*, Ahter-i Kebîr*, C.II , s.369.

[28] Enfâl, 8: 12.

[29] En'am, 6: 112.

[30] Nâs, 114: 1-6.

[31] Tirmizi,''Tefsir'',Sûre 2.

7. İnzâl-Tenzil Anlamı: İnzâl, enzele'nin, tenzil de nezzele'nin mastarıdır. Bunlar evhaynâ/vahyettik anlamlarında kullanılmıştır. Kur'an'da şöyle geçmektedir: "*Kuşkusuz o, âlemlerin Rabbinin indirmesidir.''*[32]Burada "tenzil" kullanılmıştır. *''Kendilerine indirileni insanlara açıklaman için, onlar da düşünsünler diye, sana Kur'ân'ı indirdik.''*[33]Burada "enzelnâ" kullanılmıştır.

8. Sadık Rüya Anlamı: İbrahim peygamberin rüyasında oğlu İsmail'i boğazlaması ve peygamberimizin, Mescid-i Haram'a gireceğine dair gördüğü rüyalar, Kur'ân âyetleriyle sabittir.[34] Sadık rüya, aslında peygamber olan kişinin doğruluğunu gösteren ve onu manevi yönden vahye hazırlayan en önemli safhadır.

Yukarıdaki açıklamalardan anlaşıldığına göre Allah'ın, bütün varlıklara özellikle de seçtiği kullarına herhangi bir yolla yaptığı hitap, vahiy kapsamı içerisinde mülahaza edilmektedir. O hâlde vahyin Kur'ân'a göre biri genel, diğeri de özel olmak üzere iki anlamı bulunmaktadır.[35]

Vahyin genel anlamı, Yaratıcı kudret'in bütün varlıklara yaratılış düzenine uygun hareket tarzlarını bildirmesidir. Bu anlamda vahiy, yaratılış düzenin varlıklar tarafından algılanması ve bu düzene uygun hareketlerin sergilenmesi sistemidir. Vahyin sözü edilen bu genel boyutu, varlıklar açısından uyulması gereken bir fıtrat zorunluluğudur.[36] Diğeri de peygamberlerin özellikle aldıkları bilgidir.

Terim olarak vahiyden amacımız aslında bu özelliği taşıyan kısmıdır. İşte bu noktada vahyi alanın konumu önem kazanmaktadır. Zira burada bir seçicilik/ıstıfa vardır. Bir başka ifadeyle vahyi alan kişi, kendi isteği dışında bu göreve getirilmiş ve vahiy, onun dışında gerçekleşmiş demektir. Âlimler vahyin bu yöndeki tanımını çeşitli biçimlerde zikretmişlerdir. Bunlardan bir kaçına işaret etmekle yetineceğiz.

el-Kadı İyad (544/1149), vahyi, peygamberin, Rabbinden hızlı bir biçimde telakki ettiği bir bilgi olarak niteliyor. İlham türlerinin de vahiy olarak isimlendirilmesini, peygambere olan vahye teşbih ediyor.[37]

---

[32] Şura, 42: 7.

[33] Nahl, 16: 44.

[34] Bkz. Saffât, 37: 102, Feth, 46: 27.

[35] Demirci, Muhsin, *Vahiy Gerçeği*,Marmara Üniversitesi İFAV yayınları, İstanbul, 1996,s.26.

[36] Demirci, Muhsin, *a.g.e*,s.23.

[37] el-Yahsubi, el-Kadı Ebu'l-Fadl İyad b. Musa, eş-Şifa bi-*Ta'rifi Hukuki'l-Mustafa*, Mektebetü'l-Gazzali, 2. Baskı, Dımaşk, 2006, s.312.

Muhammed Abduh (1323/1905), kişinin, Allah'tan olduğuna kesin inanıp kalbinde hissettiği irfana –ister vasıtalı olsun, ister olmasın- vahiy demektedir.[38] Ancak bu tanım problemlidir. Zira böyle bir irfanı iddia eden kişiye nasıl güvenilecektir? Onun doğru sözlü yahut da yalancı olduğu nasıl tespit edilecektir. Kısacası o irfanı ispat etmenin yolu/yolları nelerdir?

ez-Zürkani (1367/1948) ise vahyi şöyle tanımlamaktadır: Allah'ın, kullarına bildirmek istediği hidayet ve buyruklarını, onların arasından seçtiği peygamberlerine, kişilerin alışık olmadıkları gizli ve süratli bir yolla bildirmesidir.[39]

Görüldüğü gibi bütün tanımlarda Allah'la seçilen kişi arasında gerçekleşen bir iletişimden bahsedilmektedir. Bunun gizli ve süratli olması da onun keyfiyetinin, ancak vahyi alan tarafından bilineceğini göstermektedir.

Vahyin sözlük ve terimsel anlamlarını göz önüne alarak onu şu temel esaslar kapsamında algılayabiliriz:

1. Vahiy, Allah'ın katındandır.
2. Vahiy, seçilen kişi tarafından telakki edilir. Zira peygamberlik, vehbi olup kesbi (kazanımla elde edilen) bir özellik değildir.
3. Vahiy, bilemeyeceğimiz türden bir gizlilik ve hızlılıkla gerçekleşir.
4. Vahiy, Allah'ın hidayet ve buyruklarıdır. Kişi, onlara uymak zorundadır, Aksi durumda ilâhi teklif gerçekleşmiş sayılamaz.
5. Vahiy vasıtalı ya da vasıtasız olabilir. Vasıtalı olması, melek Cebrail'in vahyi getirmesi anlamındadır. Daha önce buna vurguda bulunduk. Vasıtasız olması ise peygamberin kalbine herhangi bir mananın ilkâ edilmesidir. Nitekim birincisine vahy-i celiyy, ikincisine de vahy-i hafiyy denilmektedir.[40]

---

[38] Abduh, Muhammed, *Risaletü't-Tevhid*, Dâru ibn Hazm, 1. Baskı, Beyrut,2001,s. 162.

39 ez-Zürkani, Muhammed Abdulazim, *Menâhilu'l-İrfan fi Ulumi'l-Kur'ân*, Dâru İhyai Kütübi'l-Arabi, el-Kahire, 1980,C.1s.63.

40 Bkz.el-Cermi, İbrahim Muhammed, *Mu'cemu 'Ulumi'l-Kur'an*, Dâru'l-Kalem, 1. Baskı, Dımaşk, 2001,s. 318.

B. Fetretü'l-Vahy Terimi

Fetret sözcüğünün sözlük anlamlarına bir göz atalım. Bunların, güçsüz düşme, zayıflama, yumuşama, sakinleşme ve (ilâ) harfi cerriyle kullanıldığında ise gönlü ısınma ve huzur bulma anlamlarına geldiğini daha önce açıkladık.

Fetretü'l-vahy denildiğinde genelde vahyin kesilmesi anlamı yaygın olmaktadır.[41] Hâlbuki burada kesilme söz konusu değildir. Zira kesilme bir olumsuzluk ifade eder, o da iletişim halinde olan iki varlığın, dostluklarına ara vermeleri ve ilgiyi gerektiğinde kesmeleri demektir. Aynı zamanda kesilmede, tembellik ve rehavete kapılma söz konusudur.

Oysaki böyle bir anlam Fetretü'l-vahy tabirinde iddia edilemez. Zira o, ilginin daha ileri seviyede devam ettirilmesi için vahyi alan kişinin, bir süreliğine istirahat ettirilmesi ve ilâhi mûkâlemeye hazır hâle getirilmesidir.

Gerçi vahyin kesilmesi mutlak olmayıp bir süreliğine olmakla bu mahzur giderilebilir. Yine de "kesilme" yerine, "kesintiye uğrama" tabirinin kullanılması, daha uygundur. Her iki sözcük, birbirine yakın olsa da kesilmenin, olumsuzluğu hissettiren yönü, hâla kendini korumaktadır. Türkçede kesintinin, bir işin bir süre için durması anlamında izah edilmesi de iddiamızı desteklemektedir.[42]

Belirttiğimiz nüansı göstermek için tezimizin konusu olan Fetretü'l-vahyi, "İslami vahyin bir süreliğine kesintiye uğraması olayı" olarak açıklamamız bu kaygıdan kaynaklanmıştır. Üstelik kesintiye uğramada alıcının hiçbir etkisi olmamakta, ama kesilme işinde onun etkisi söz konusu olabilmektedir. Yani iki taraftan kaynaklanan bir fiil sezilebilmektedir. Hâlbuki alıcı olan peygamberin, asla böyle bir yetkisi yoktur.

Yukarıdaki anlatımdan sonra Fetretü'l-vahy tabirini terim açısından incelemeye çalışalım. Bazı sûrelerin nüzûl sebepleri araştırıldığında vahyin kesintiye uğraması, bir süreliğine gelmemesi ya da gecikmesi olayının birkaç kez gerçekleştiğini görüyoruz. Örneğin, ed-Duha Sûresi, Ashab-ı Kehf ve Zülkarneyn kıssaları ve ifk

41 Bkz. Konrapa, Zekâi, *Peygamberimiz*, Kitabevi, İstanbul, 2005, s.67.
42 Bkz. Sami, Şemseddin, *Kamus-ı Türki*, Şifa yayınları, 1. Basım, İstanbul,2012,s. 1188, TDK sözlüğü,11.Baskı , Ankara 2011 ,1144.

hadisesi bunlardandır.[43] Öyleyse vahiyde bir fetret değil, birkaç fetret yani feterât meydana gelmiştir. Ancak bizi ilgilendiren husus, vahyin ilk nüzûlunda gerçekleşen fetrettir ki hadis, siyer ve İslam tarihi kaynaklarında "fetret" denilince, bu anlam amaçlanmaktadır.

O halde fetretü'l-vahyi, bu çerçevede tanımlayacağız ki meşhur olan da budur. 'Alak Sûresi'nin ilk inen beş âyeti, kaynaklarda sahih ve tercih edilen rivayetler bağlamında anlatılır. [44] Fetretten sonra ilk inen sûrenin Müddessir Sûresi olduğu çoğunluğun tercih edilen görüşü olmakla beraber, bu meyanda rivayetler ihtilaflıdır.[45]Ancak meşhur olan, Müddessir Sûresi'nin fetrette ilk inen sûre olduğudur. Nitekim ilgili bölümünde bu konuyu izah edeceğiz.

Şimdi, rivayetlerin sıhhat derecelerini göz önüne alarak Fetretü'l-vahyi tanımlamaya çalışalım. Buna göre Fetretü'l-vahy; vahyin, ilk inen 'Alak Sûresi'nin ilk beş âyetinden itibaren Müddessir Sûresi'nin ilk âyetlerinin yahut da benzeri bir sûrenin indirilişine kadar süren merhalede bir süreliğine kesintiye uğraması olayıdır.

Yukarıdaki tanımda, 'Alak Suresi'nin ilk beş âyeti'ni Fetretü'l-vahyin başlangıcı saydık. Çünkü bu konu, belirttiğimiz gibi kaynaklarda sahih olarak geçmektedir. "Müddessir Sûresi ve benzeri bir sûre" anlatımından amacımız, bazı rivayetlerdeki ihtilafa dikkat çekmektir. Zira kimine göre Fetretü'l-vahyde inen ilk sûre, ed-Duhâ Sûresidir. Bu görüşü de tanıma almak için böyle davrandık.

"Bir süreliğine kesintiye uğraması" anlatımından amacımız, vahyin ne kadar sürede kesintiye uğradığının kesin olmamasına dayanmaktadır. Müddet ihtilafı olduğu için bu yol tercih edildi. Nitekim bunlar, ilgili konularında incelenecektir.

C. Fetretü'l-Vahyin Olabilirliği

Fetretü'l-vahyin olabilirliği/imkânı, aslında vahyin imkânına bağlıdır. Vahyin imkânı ile onun akıl yönüyle algılanışını amaçlıyoruz. Yoksa vahyin sübutu biz Müslümanlar açısından dinin zaruriyâtındandır. İşte Fetretü'l-vahyin olabilirliği bu

43 el-Vahidi, Ebu'l-Hasen Ali b. Ahmed, *Esbabü'n-Nüzûl*, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut,2005,s.162, 164, 260.
44 ez-Zürkani,*Menahilü'l-İrfan*,C.I, s.93.
45 el-Vahidi, *a.g.e.,* s.8; İbn İshak, *es-Siretü'n-Nebeviyye* (thk. Ahmed Ferid el-Mezidi), Dâru'l-Kütübi'l İlmiyye, Lübnan, 2009,s.179; es-Suyuti,*el-İtkan fi Ulumi'l Kur'an*, Dâru'l Kütübi'l-İlmiyye, 2.Basım, Beyrut, 2001,C.I,s.106 .

bağlamda anlaşılmalıdır. Buna akli imkân da denilebilir. Gaybî olan meselelerde bu tabir kullanılır. Burada amaç, olayın algı boyutu bağlamında izahıdır.

İnsan, salt bedenden oluşan bir biyolojik varlık olmadığına göre onun ruh yönünü dolduracak bir olgunun olması lazımdır, tâ ki manevi ihtiyaçlarını karşılasın. Aksi durumda onun akıl ve irade sahibi olma özelliği, ortadan kalkar. İşte bu yön , Yüce Yaratıcı tarafından ancak vahiy yoluyla tamamlanmıştır. Peygamberler bu maksadı gerçekleştirmek için görevlendirilmişlerdir.

Fetretü'l-vahyi, genel vahiy olgusu kapsamında irdelediğimizde vahyin olabilirliğinin akli izahı, fetret konusunda da geçerli olmaktadır. Buna göre Yaratıcının bazı hikmetler gözeterek vahyi, bir süreliğine kesintiye uğratması, geciktirmesi yahut da bekletmesi, akli yönden bir problem oluşturmamaktadır. Aslında fetret, vahyin aslına ve müstakbelde devamına bir işaret kabilinden sayılabilir.

D. Fetretü'l-Vahy Olgusu

Bu bölümde Fetretü'l-vahyin nass çerçevesinde sabit oluşundan bahsedeceğiz. Nasstan amacımız kitap ve sünnettir. Ancak bu bağlamda detaya gidilmeyecek ve konunun esasına yönelik delil getirilecektir.

Yüce Rabbimiz, vahyin kendi emri doğrultusunda olduğunu, vahiy meleğinin bu konuda kendi başına davranmadığını ve vahyi telakki eden peygamberin de istediği zaman onu alamayacağını şöyle açıklamaktadır: *"Biz, ancak Rabbinin emri ile ineriz. Önümüzde, arkamızda ve bunlar arasında olan her şey, O'na aittir. Senin Rabbin, asla unutkan değildir,"*[46] peygamberin vahyi arzulamasına rağmen, bir süre gecikmesinden bahsediliyor. Âyetin sonundaki *"Senin Rabbin asla unutkan değildir"* ifadesi de olayı pekiştirmiş oluyor.

ed-Duhâ Sûresi'nde geçen, *"Rabbin seni bırakmadı ve sana darılmadı"* anlatımı da Müşriklerin, "Muhammed'in (a.s) Rabbi, onu bıraktı, onu unuttu" yönündeki iftiralarına bir cevap ve aynı zamanda vahyin bir süreliğine gecikmesine de bir

46 Meryem,19:64.

işarettir.[47] Tabi ki buradaki gecikme, vahyin alıcısı açısındandır. Yoksa vahyi gönderen açısından böyle bir şey asla düşünülemez.

Sünnetten delilimiz ise Peygamber Efendimizin vahyin kesintiye uğraması devresinde yaşadığı sıkıntı ve durumları açıklayan hadis rivayetleridir. Bunlar, Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'i ile Buhari, Müslim, vb. kaynaklarda geçmektedir. Bunların metin ve izahları ilgili yerlerinde görülecektir.[48]

47 İbn 'Aşur, Muhammed(1393/1973) , *et-Tahrir ve't-Tenvîr,* Dâru Suhnûn, Tunis, t.y. , C.XII(cüz,30),s. 394.

48 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*,22/194,(hadis no) 14288; Buhari,''Bed'ül-vahy'',3; Müslim,''İman'',s. 252.

II. BÖLÜM

FETRETÜ'L-VAHYIN KAYNAKLARI

Fetretü'l-vahy olayı, hadis rivayetleriyle siyer ve tarih malzemeleri kapsamında iki katagoride araştırılacaktır. Fetretle ilgili direkt ya da dolaylı bilgileri ihtiva eden rivayetler, mevzumuzu teşkil etmektedir. Söz konusu rivayetler, genel itibariyle Aişe ve Cabir hadislerinden oluşmaktadır.

Siyer ve tarih malzemeleri, Aişe ve Cabir rivayetleri mülahaza edilerek, fetret konusunda zikri geçen muhtelif rivayetler kapsamında irdelenecektir. Aynı zamanda olayların anlatımı bağlamında müelliflerin kronolojik sıralamaları göz ardı edilmeyecektir.

Tefsir eserlerinin kaynaklık yönü , fetrette ilk inen sûre ile ilgili nüzûl sebepleri bağlamında değerlendirildiği için tefsir eserleri , ayrı bir kaynak olarak zikredilmeyip sadece ilgili bölümünde kendilerine işaret edilecektir.

A. Hadis Rivayetleri

Fetret olayı, anlatıldığı üzere Aişe (r.a.) ve Cabir (r.a.)'dan nakledilen hadislere dayanmaktadır. Aişe hadisi, vahyin başlangıcını anlatmaktadır. Söz konusu hadis, bazı rivayetlerinde fetretten bahsederken, bazı rivayetlerinde fetret yönüne temas etmemektedir. Üstelik peygamberin, fetret aşamasında üzüntüsünden dolayı, intihara yöneldiği anlamındaki rivayet, anılan hadisin sadece bazı rivayetlerinde geçmektedir.

Cabir hadisi de direkt fetret olayından, Peygamber'in o andaki durumundan ve Müdessir Sûresi'nin inişinden bahsetmektedir. Cabir hadisi, bazı rivayetlerinde "ilk inen Kur'ân hangisidir?" sorusunu da ihtiva etmekle, iki ayrı rivayet biçiminde sunulacaktır.

Fetretle ilgili hadis rivayetleri yönündeki bilgileri özetledikten sonra, her iki hadisi muhtelif rivayetleriyle araştırmaya çalışalım.

1. Aişe Rivayeti

Bed'ül-vahy/vahyin başlangıcı hadisini, et-Tayalisi (204/829) *el-Müsned*'de, Abdurrezzak (221/827) *el-Musannef*'te, İshak b. Râhûye (233/848) ve Ahmed b. Hanbel (241/853) *el-Müsned* adlı eserlerinde, Buhari (256/869) ve Müslim (262/875)

el-Camî'u's-Sahih'lerinde, Ebu Bekr b.'Asım (287/900) *el-Evail*'de, İbn Mende (395/1005) *el-İman* adlı eserinde zikretmişlerdir.[49]

İlgili hadisin bütün rivayetleri, Zühri, Urve ve Aişe'ye dayanmaktadır. Bundan ötürü mezkûr rivayet, Aişe hadisi diye bilinmektedir.

Buhari, ilgili hadisi Bed'ül-vahy ve Kitabu't-tâbir'de, vahyin, peygamberden bir ara kesintiye uğradığı biçiminde aktarmaktadır. Nitekim söz konusu pasaj şöyle geçmektedir: "Varaka öldü (ve o esnâda) Fetretü'l-vahy gerçekleşti(yani bir süre vahiy kesintiye uğradı).[50]

Buhari'nin Kitabü't-ta'bir bölümünde söz konusu hadis başka bir detayı da ihtiva etmektedir. Şöyle ki; Orada fetret olayıyla beraber, peygamber'in o anki konumu anlatılmaktadır. Nitekim işaret edilen pasaj orada şöyle anlatılmaktadır. "Vahiy bir süre kesintiye uğradı, nihayet peygamber, -bize ulaştığına ('ale-mâ-beleğenâ) göre- aşırı üzüldü. Bundan dolayı defalarca dağların tepesinden kendisini atıp intihara yöneldi. O bir dağın zirvesinden kendisini atmaya yönelince, Cebrail ona görünür ve şöyle derdi: "Ey Muhammed! Sen, gerçekten peygambersin." İşte bu teselliden ötürü, gönlü yatışır ve sakinleşip dönerdi. Fetretü'l-vahy, O'na uzun geldikçe o, benzerini yapardı. Ne vakit ki bir dağın zirvesine çıkarsa, Cibril ona görünürdü."[51]

Müslim'in dışındaki hadisçiler, Zühri'nin belağatı diye geçmekte olan mezkûr pasajı, eserlerine almışlardır.[52] Burada şunu da hatırlatalım ki İmam Müslim, vahyin başlangıcıyla ilgili Aişe hadisinde fetret olayına temas eden rivayeti eserinde zikretmemiştir.

Burada, Aişe'nin vahyin başlangıcıyla ilgili hadisi bağlamında şöyle bir soru akla gelebilir. Hz. Aişe (r.a), vahyin başlangıcına şahit olmadığı hâlde nasıl böyle bir

---

[49] et-Tayalisi,Ebu Dâvud Süleyman, b.Dâvud el-Carud ,(thk.Muhammed b.Abdulmuhsin et-Türkî*),el-Müsned*, Dâru'l Hecr , 1.Basım,Mısır ,1999, (hadis no) 1572; Abdurrezzak, Ebu Bekir b. Hişam b. Nafi el-Himyeri el-Yemani , (thk. Habiburrahman el-'Azami) *el-Musannef*, el-Meclisu'l-İlmî , 2. Baskı , el-Hind , h.1453 (hadis no) 9719; İbn Rahuye , Ebu Yakub İshak b.ibrahim b. , Muhalled b. İbrahim el-Hanzali (thk.Abdulgafur b.Abdilhak el-Beluşi),*el-Müsned* , Mektebetü'l İman , 1.basım el-Medinetü'l Münevvere ,1991,(hadis no) 840; Ahmed b. Hanbel,43/113, (hadis no) 25959 ; Buhari, Bed'ü'l-vahy , 3,''Kitabu't-ta'bir'',3;Müslim,''İman'', 252; Ebu Avane,328;Ebu Bekr b. Asım,00,101;İbn Mende, Ebu Abdillah Muhammed b. İshak b. Muhammed b. Yahya, *el-İman* (thk. Ali b. Muhammed b. Nasır el-Fakihi) *Müessesetü'r –Risale*, 2. Basım, h.1406,(hadis no) 681.

[50] Buhari , "Bed'ü'l-vahy",3.

[51] Buhari , "Kitabu't-tabir",3.

[52] Belağ (ç. Belağat): "Belağani:Bana ulaştı ki.." diyerek nakledilen haber.Bu şekilde nakledilen bir haber, aksi belli oluncaya kadar munkati, dolayısıyla da zaif hükmündedir. Bkz. Aydınlı,Abdullah, *Hadis Istılahları sözlüğü M.Ü.İFAV Yayınları,7. Baskı,İstanbul,2013*s.,*40.*

olayı rivayet edebilir? Burada İmam Nevevi konuya şöyle açıklık getirmektedir: "Bu hadis, sahabenin Mürsel rivayetlerindendir. Çünkü Aişe, olayı bizzat görmemiştir. O hâlde o, olayı ya peygamberden ya da herhangi bir sahabeden duyup ona göre haber vermiştir. Ebu İshak el-İsferayini dışındaki bütün âlimlerce mürsel hadis[53], delil olarak geçerlidir.[54]

2. Cabir Rivayeti

Et-Tayalisi *el-Müsned*'de, Abdurrezzak *el-Musannef*'te, Ahmed b. *Hanbel el-Müsned*'de, Buhari ve Müslim es-Sahih'lerinde, Tirmizi *el-Câmi'î* adlı eserinde , Ebu Ya'la el-Müsned'de, Ebu'Avane (316/922) el-Müstahrec'te, İbn Mende *el-İman*'da ilgili hadisi tahriç etmişlerdir.[55]

Söz konusu hadisin bütün isnad yolları, Ebu Seleme b. Abdirrahman'ın, Cabir b. Abdillah'tan naklettiği rivayete dayanmaktadır. Ebu Seleme'den sonraki râvi, kiminde Yahya b. Ebi Kesir, kiminde de Zühri'dir.

Konumuz açısından her iki rivayeti de zikretmemiz uygun sayılır. Her iki rivayet Müddessir Sûresi'nin indirilişinden bahsetmekle beraber, fetret olayına da temas etmektedir.

2.1. Rivayet

Zühri, Ebu Seleme ve Cabir kanalıyla şöyle rivayet etmektedir."Resulullâh fetretü'l-vahyden bahsederken söz arasında şöyle buyurdu: Ben (bir gün) yürürken birden bire gökyüzü yönünden bir ses işittim. Başımı kaldırdım, birde baktım ki Hira'da bana gelen melek (Cebrail), gök ile yer arasında bir kürsi üzerinde oturmuş. Pek ziyade korktum. Evime dönüp beni örtün, beni örtün, dedim. Bunun üzerine Allah Teâla, "*Ey örtüye bürünen! Kalk, artık inzar et, Rabbini artık büyükle,*

---

[53] Mürsel : 1. Tabiûn neslinden birinin doğrudan Hz.Peygamberden (a.s) naklettiği hadis.2. Senedinde ravi düşmesi eksikliği bulunan hadis. Bkz. Aydınlı,Abdullah , *a.g.e*. s. 213.

[54] en-Nevevi,*Şerhu Sahihi Müslim*, Dârul kütübi'l ilmiye,Beyrut,trs. ,C.II,s.197.

[55] et-Tayalisi,1799;Abdurrezzak,9719;Ahmed b. Hanbel, 23/282, (hadis no) 15035; Buhari,''Tefsiru sûre 74'', 1; Müslim, 'Kitabu'l-İman'', 257; Tirmizi, ''Tefsir-u sure 74''; Ebu Ya'la, 1950-1951, Ebu Avane,Ya'kub b. İshak b. İbrahim en-Nisaburî el-İsferayini, *Müstahrecu Ebi* 'Avane (thk. Eymen b. Arif ed-Dımeşki) Daru'l Ma'rife, Beyrut, 1998, 329; İbn Mende, *el-İman*, 675, 678, 680.

elbiselerini temiz tut ve pislikleri (putları) reddet!"[56] âyetlerini indirdi. Artık vahiy kızıştı da ardı arası kesilmedi."[57]

2.2. Rivayet

Yahya b. Ebi Kesir, Ebu Seleme ve Cabir kanalıyla şöyle rivayet etmektedir: "Ebu Seleme'ye Kur'ân'ın hangi kısmı önce indirildi diye sordum. "*Yâ eyyuhe'l-Müddessir*" dedi. Bunun üzerine ben, hayır, "İkra (Alak) Sûresi" 'dir, dedim. Bu sefer, o, şunu söyledi: Ben Cabir b. Abdillah'a, Kur'ân'ın hangi kısmı, daha önce indirildi diye sordum da o bana: "*Yâ eyyuhel-Müddessir*" diye cevap verdi. Bunun üzerine ben, hayır, İkra Sûresi değil değil mi? dedim. Cabir şöyle dedi: Resulullâh'ın bize söylediğini size söylüyorum. Resulullâh şöyle buyurdu: "Ben Hira'da bir ay bulundum. İtikâfımı bitirdiğim zaman aşağıya indim. Vadinin içinde bulunduğum zaman bana seslenildi. Hemen, önüme arkama, sağıma soluma baktım. Fakat kimseyi göremedim. Sonra bana seslenildi. Bu defa başımı yukarı kaldırdım, bir de baktım ki O, (Cebrail) havada kûrsi (taht) üzerinde bulunuyor. Bundan dolayı beni şiddetli bir sarsıntı aldı. Hatice'ye geldim ve beni örtün, dedim. Beni örtüp bürüdüler. Sonra üzerime su döktüler. Bunun üzerine Yüce Allah, *"Ey örtüye bürünen, kalk, artık inzar et, Rabbini artık büyükle ve elbiselerini temiz tut*" [58] âyetlerini indirdi." [59]

Yukarıdaki konumuzla ilgili hadis rivayetleri irdelendiğinde, Fetret olayı kapsamında vahiyde ilk inen sûre, Varaka b. Nevfel olayı ve peygamberin fetretteki konumunun ayrı alt başlıklarla araştırılması önem kazanmaktadır. Şimdi bahsettiğimiz hususları fetretle olan ilgisini zedelemeden zikretmeye çalışalım

3. Rivayetlerin Açılımı

a. Vahiyde İlk İnen Sûre

Vahiyde ilk inen sûreyi incelememizin gerekçesi, Yahya'nın, Ebu Seleme'ye, Kur'ân'ın hangi kısmı, daha önce indirildi diye sorması ve onun da "*Yâ eyyuhel-müddessir*" sûresinin indiğini haber vermesidir. Söz konusu rivayet, vahiyde inen ilk sûreyle, Fetretü'l-vahy'de inen ilk sûre arasında karışıklığa yol açacak biçimde yorumlandığı için bu araştırmamızda vahiyde ilk inen sûre'den bahsetmek gereği

[56] Müddessir, 74:1-5
[57] Müslim ,"İman",256
[58] El-Müddessir , 74: 1-5
[59] Müslim , "İman" , 257

hâsıl olmuştur. Söz konusu bilgi, Cabir b. Abdillah'a dayandırılıyor. Hâlbuki Cabir'den gelen başka rivayette olayın, Fetretü'l-vahyde gerçekleştiği açıkça belirtilmektedir.

Yukarıdaki Bed'ü'l-vahy ile ilgili Aişe hadisinde ilk inen sûrenin İkrâ olduğu tasrih edilirken, Cabir'den gelen söz konusu rivayeti, acaba nasıl yorumlamalıyız? Burada gerçekten ilk inen sûre, hangisidir? Rivayetlerin arasını nasıl uzlaştırabiliriz?

Bed'ül-vahy hadisinde ilk inen Kur'ân, 'Alak sûresinin ilk beş âyetidir. Cabir hadisi farklı rivayetlerle gelmiştir. Kiminde Fetretü'l-vahy olayı açıkça zikredilmiştir, kiminde de Müddessir Sûresi'nin inişinden sonra vahyin yeniden kızıştığı ve devam ettiği açıklanmıştır. Görülüyor ki her iki durumda fetretü'l-vahy olayı, -ister sarih, ister zımni olsun- bulunmuş olmaktadır.

İmam Nevevi (676/1278), "ilk inen sûre, Müddessirdir" rivayetini zayıf, hatta batıl sayıyor. Söz konusu Cabir rivayetlerinde Zühri'nin, Ebu Seleme'den yaptığı rivayetin delâlet açısından açık olduğunu, buna karşılık Yahya'nın, Ebu Seleme'ye dayandırdığı rivayetin ise itibara alınamayacağını ifade etmektedir.[60]

Buna göre Aişe'den gelen bed'ül-vahy hadisinde geçen, ilk inen sûre İkra sûresidir, haberinin itibara alınacağı açıklanmış oluyor. Yorumcular, bu tercihlerini pekiştirmek için Cabir hadisindeki "ilk inen sûre" tabirini, açıkladığımız karîne ve delillere dayandırarak Fetretü'l-vahy'de ilk inen yani, mukayyet olarak ilk inen sûre biçiminde izah ediyorlar. Böylece Aişe (r.a) hadisindeki "ilk"ten amaç, mutlak olarak ilk inen sûre anlamı taşımış oluyor. Kimisi de rivayetlerde tercih yapılmadığı durumlarda bile, ilk sûrenin, Müddessir olmasını, Cabir'in bir içtihadı olarak niteliyorlar. İbn Hacer, ilgili rivayetteki problemin iki durumda çözülebileceğini ifade ediyor. Birincisi, Ravi Yahya b. Ebi Kesir ve Şeyhinden "Cebrail'in Hira'da ikra sûresiyle geldiği" kesiti -ki Aişe rivayetidir- düşmüştür. İkincisi, peygamber Hira'da başka bir ayda bulunmuştur. Çünkü her sene bir ay Hira'da bulunuyordu.[61] Görülüyor ki Cabir rivayeti, kendi içerisinde ihtimallidir. Böyle ihtimalli olan bir delil, ilk inen sûreyi tespitte bırakılır, ondan daha kuvvetli olan delile gidilir ki o da Hz. Aişe'den rivayet edilen hadistir.

60 en-Nevevi, *Şerhu Sahihi Müslim*,C. I , (cüz , 2) , s.207.
61 İbn.Hacer, el- Hafız Şihabuddin,Ahmed b. Ali, *Fethûl-Bâri,Şerhu Sahihi'l-İmam Ebi Abdillah Muhammed b. İsmail el-Buhari*, el-Mektebetü's-Selefiyye, el-Kahire, 3.Baskı, M. 1407,C.VIII s.546.

b. Varaka b. Nevfel ve Fetretü'l-Vahy Olgusu

Yukarıda aktardığımız Aişe hadisinde, "ondan sonra çok geçmedi Varaka öldü ve (o esnada) Fetretü'l-vahy gerçekleşti." kesiti bulunmaktadır. Burada Varaka'nın ölümüyle Fetretü'l-vahy, "vav" harfiyle birbirine bağlanmıştır. Arapçada vav, atıf (bağlaç) olabildiği gibi; isti'nafiyye (başlama) anlamında da kullanılabilir.[62] Bu rivayette vav, isti'nafiyye anlamındadır. Buna göre vahyin, Varaka'nın yaşamı ya da ölümüyle bir ilgisi yoktur.[63]

Nitekim kimi oryantalistler, İslam vahyi konusunda kuşku uyandırmak için onu, Varaka ile ilişkilendiriyorlar. Varaka'nın, Hz. Hatice'nin yakın akrabası olması, peygamberin, -rivayetlerde açıklandığı üzere- ilk vahiy geldikten sonra onunla görüşmesi ve Varaka'nın önceki semavi kitapları bilmesi gerekçe gösteriliyor. Hatta vahyin bir süre kesintiye uğraması da -hâşâ- Peygamberin ondan gerekli bilgiyi alması süresi olarak yorumlanabiliyor. Nitekim oryantalist W. M. Watt (1427/2006), bu bağlamda şunları iddia etmektedir: "Hz. Muhammed'in peygamber olduğu haberine dair anlatılan hikâyelerden açıkça anlaşılıyor ki, Hz. Peygamber, ilk vahiy tecrübesini, Varaka (Hz. Muhammed'in hanımı Hz. Hatice'nin yakın akrabası) gibi Yahudi-Hıristiyan vahiy mefhumu hakkında bir takım şeyler bilen kişilerin yardımı ile yorumlamıştı."[64]

Hâlbuki aktardığımız rivayette peygamber, Varaka'dan herhangi bir bilgi almadığı gibi; aksine Varaka, "âh keşki, senin davet günlerinde genç olsaydım; kavmin, seni çıkaracakları zaman keşke yaşasaydım. Şayet senin davet günlerine yetişirsem, sana son derece yardım ederim."[65] demektedir.

Görülüyor ki iddialarını dayandırdıkları rivayet, söz konusu iddiayı kendiliğinden yalanlıyor. Ve yine Varaka böyle bir bilgiye sahip idiyse, niçin o, kendisine öğrettiği kişiden (Hz. Muhammed'den a.s) önce böyle bir nübuvvet iddiasında bulunmamıştır. O, peygamberliğin eğitim yoluyla kazanılamayacağını bilmeyecek derecede bir cahilse, zaten ona itibar edilemez.

---

62 İbn Hişam, Ebu Muhammed Abdillah Cemalüddin b. Yusuf b. Ahmed b. Abdillâh, *Muğni'l-Lebib'an Kütüb'il-e'Arib*, el-Mektebetü'l-'Asriyye, Beyrut, 2006,C II , s.414.

63 Zebidî , Zeynüd-Din Ahmed (893/ 1488) , *Sahihî Buharî Muhtasarı Tecrid-i Sarih* Tercemesi , I-XIII , (trc. Ahmed Naim-Prof. M. Kamil Miras) DİB.yayınları , Ankara ,1987 , C.I,s.13.

64 Bkz.Watt, W. M.*(1427/2006), Modern Dünyada İslam Vahyi*, (çev. Mehmet S. Aydın), s.63; Bodley, R. V. C. (1390/1970), *Tanrı Elçisi Hz. Muhammed* (Çev. Semih Yazıcıoğlu) ,s. 61.

65 Bkz. Buharî , "Bed'ü'l-vahy" , 3 ; Müslim ,"İman" , 252.

Aynı zamanda söz konusu rivayette, çok geçmeden Varaka'nın ölümünden ve fetret hadisesinden bahsedilmektedir. Varaka kısa sürede öldüğüne göre yirmi iki küsür senede devam eden, vahiy, nasıl olmuş da hiç bir bir kesintiye uğramadan sürmüştür?

Müşrikler, peygambere çeşitli iftiralar atarlarken, niçin, onu bir Yahudi ya da Hıristiyandan ders almış diye itham etmediler? Hâlbuki onlar, düşman gördükleri Abdullah oğlu Muhammed'i, şimdiki oryantalistlerden daha iyi tanıyorlardı.

Mademki Varaka, peygambere vahiy tecrübesinde (!) yardımcı olmuşsa, niçin Yahudiler, Medine'de söz konusu iddiayı ortaya atıp nübuvveti, itham altında bırakarak böyle bir fırsatı değerlendirmediler. Oysaki onların aralarında Tevrat'ı bilen onlarca âlim bulunmaktaydı. Üstelik onların İslam Peygamberinden hoşnut olmadıkları Kur'ân ile sabittir: "*Yahudiler de Hıristiyanlar da, sen onların yoluna uymadıkça, asla senden hoşnut olmazlar*."[66]

c. Peygamberimizin (a.s) Fetretteki Konumu

Peygamberimizin, vahyi alırken başlangıçta korku ve ürperti yaşadığı ve bunu ailesi Hatice'yle paylaştığı, Aişe rivayetinde anlatıldı. Aslında bu durum, onun Vahyi, kendi dışından gelen bir etkileyici güçten aldığını gösterir. Vahiy, Oryantalistlerin zannettiği gibi içsel bilinçaltından, yaratıcı hayalden ya da toplumsal şuur dışından kaynaklanan bir olgu değildir. Peygamberde sara, histeri vb. ruhi hastalıklar da yoktur.[67] Şayet öyle olsaydı, bunların peygamberlikten önce kendisinde zuhur ettiğine dair bir rivayet bulunurdu.

İlk defa görülen, büyük ve etkileyici bir olay karşısında irkilme, korkma ve tedirgin olma, beşer olmanın bir özelliğidir. Peygamberin de beşer olduğu kesindir. Benzeri durum, Davud peygamberde de görülmüştür. Kur'ân bu olaya şöyle vurguda bulunmaktadır: "Sana o davacıların haberi gelmedi mi? Hani duvara tırmanmışlar. Davud'un yanına gelmişlerdi. Davud da onlardan korkmuştu… Davut kendisini imtihan ettiğimizi anlamış ve Rabbinden bağışlanma dileyerek secdeye kapanmış ve O'na yönelmişti."[68] Demek ki, ilk defa olan ve ansızın gerçekleşen olaylarda

---

[66] Bakara,2:120.

[67] Bkz. Sönmezsoy, Selahattin, *Kur'an ve Oryantalistler*, Fecr Yayınevi, I. Baskı, Ankara, 1988, s.139.

[68] Sâd, 38: 24-25

irkilivermek ya da tepki göstermek, peygamberde beşer olma yönüyle normal bir durumdur.

Bu girişten sonra asıl üzerinde duracağımız hususu belirtelim, o da peygamberin (a.s), Fetretü'l-vahy sûresince defalarca dağların zirvesinden kendisini aşağı atıp intihara yönelmesi ve Cebrail'in, her defasında onu uyarmasıdır. Nitekim bu anlatım, Bed'ü'l-vahy hadisinde Zühri'nin belağatı olarak geçti.

Alim ve yorumcular, Zühri'nin mezkur rivayeti karşısında Farklı görüşler ileri sürmektedirler. Olayın aydınlanması için bunlardan bir kaçını zikredelim:

İbn Hacer (852/1448), sözü edilen olay hakkında kısaca şöyle demektedir: Bu ibare, Ma'mer'in rivayetinde vardır. İmam Ahmed, Müslim, Ebu Nuaym, el-İsmaili vb. alimler, Leys'in arkadaşlarından Leys'e dayandırılan rivayette o bölümü almamışlardır. Burada "bize ulaştığına göre" diyen, Zühri'dir. Bunun anlamı, Zühri'nin bu rivayeti, mevsul (bitişik) senetle olmayıp munkatı'dır. Buna göre Peygamberin aşırı derecede üzülüp intihara yöneldiği biçimindeki anlatım, tamamen müdrec olur. Yani söz konusu olay, rivayetin aslından olmayıp ona ilave edilmiş sayılır.[69]

Ebu Şehbe (öl.1983) , siretle ilgili eserinde, Buhari'nin söz konusu rivayeti kitabına almasını şöyle yorumlamaktadır: Munkatı' bir rivayetin zayıf türünden olduğu açıktır. Ancak Buhari, muttasıl (bitişik) senetlerle olan rivayetleri zikretmesine karşın, onu, niçin kitabına almıştır, biçiminde bir soru sorulabilir. Büyük ihtimal, onu, bed'ül vahiyde anlatılan sahih rivayet mukabilinde beyan etmiştir ki onun zayıflığı ve rivayet yönünden aykırılığı ortaya çıksın.[70]

Nitekim Buhari'nin (256/870) , Zühri'nin bu ziyadesini Bed'ul-vahy'de değil de Kitabü't-tâbir'de özellikle zikretmesi, söz konusu şu yorumu güçlendiriyor. Hadis hafızlarının bu ziyadeden sonra Cabir'in Fetretü'l-vahy bağlamındaki hadisini aynı senetlerle serdetmeleri, bu hususta güçlü bir karînedir. Böyle bir davranış türü, Zûhri'nin kendisinin de Aişe hadisinden sonra Cabir'in hadisini kabul ettiğini gösterir.

---

[69] el-Askalani, İbn Hacer, *Fethü'l-Bâri*, C.XII, s.376.

[70] Ebu Şehbe,Muhammed b. Muhammed, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, Dâru'l-Kalem, Dımaşk, 12. Baskı, 2014, C.I ,s.260.

Ahmed b. Hanbel (241/853) de *el-Müsned*'inde her sahabenin merviyyâtını ayrı ayrı zikredip konu bütünlüğüne önem vermezken, Aişe'nin, Abdürrezzak, Ma'mer ve Zûhri isnadıyla gelen hadisini rivayet ettiğinde, daha önce zikrettiği Cabir hadisine vurgu yaparak konuyla ilgili bir hadis zikrediyor. Müslim ve İbn Hibban (354/965) da *es-Sahih* adlı eserlerinde aynı yolu takip etmişlerdir. Bütün bunlar, söz konusu intihara yöneliş ziyadesinin sahih rivayetlerden olmadığını göstermektedir.[71]

Peygamberin Fetretü'l-vahy esnasında intihara yöneldiği konusunda başka isnadlar da vardır. Ancak bu isnadların hepsi zayıf ya da mevzudur. Peygamberin Fetretü'l-vahy esnasında intihara yöneldiği konusunda bunlardan birkaçını örnek kabilinden zikredelim: .

1. İbn Mirdeveyh'in isnadı: İbn Hacer, el-Kirmani'nin şöyle dediğini ifade etmektedir: İbn Mirdeveyh, "et-Tefsir" babında, Muhammed b. Kesir tarikiyle Ma'mer'den Peygamber'in, üzüntüden kendisini dağdan atmak istediği rivayetini aktarmış ancak fi-mâ- beleğana/bize ulaştığına göre kesitini almamıştır. Bu rivayetin tamamı, Zûhri'nin, Urve yoluyla Aişe'den yaptığı rivayete bir idractır. (Zühri'nin iki rivayetinden) ilki itibara alınır.[72] İlkinden amaç, Zühri'nin "fi-mâ- beleğana/bize ulaştığına göre" kesiti olmaksızın aktardığı rivayettir.

el-Bâni (öl.1999), İbn Hacer'in yukarıdaki anlatımını şöyle izah ediyor: İbn Hacer'in bu tercihini iki şey pekiştiriyor: 1. Muhammed b. Kesir zayıftır. Çünkü onda hıfz problemi bulunmaktadır. 2. Bu rivayet, Abdurrezzak'ın, Mâmer'den yaptığı rivayete aykırıdır. Nitekim bu rivayet, hadisin sonuyla arasını ayırıp Zûhri'nin belağatını ortaya çıkarıyordu.[73]

2. İbn S'ad'ın isnadı: İbn S'ad, Muhammed b. Ömer'den, o da isnadıyla İbn Abbas'tan yaptığı rivayettir. Bu isnad da uydurmadır. Muhammed b. Ömer -ki o el-Vakidi'dir- uydurma hadis rivayetiyle itham edilmiştir. Buhari onun hakkında metruk diyor. Ahmed b. Hanbel de onu yalancılardan sayıyor.[74] O, zaif olmakla

---

[71] eş-Şerbini, İmadü's-Seyyid Muhammed İsmail, *Reddü Şûbuhâtin Havle Ismeti'n-Nebiyy fi dav'i's - Sünneti'n - Nebeviyyeti'ş - Şerife*, Daru's-Sahife, Mısır, 1.Baskı, 2003,s.308.

[72] el-Askalani, İbn Hacer, *Fethu'l-Bari*,C. XII , s.376.

[73] el-Bâni, Muhammed Nasıruddin, *Silsiletü'l-Ahadisi'd-Daîfe ve'l-Mevduâ ve Eseruhâ es-Seyyie fi'l-Ümmeh*, Mektebetü'l-Mearif, er-Riyad, 2002,C.X, s.452-457.

[74] İbn Hacer, el-Hafız Şihabüddin Ahmed b. Ali, , *Tehzibu't-Tehzib, (thk. İbrahim ez-Zîybek)* Müesse-setü 'r -Risale, Beyrut, 2008, C.IX,s.363, İbn Hacer, *Takribu't-Tehzib*, Müessesetü'r-Risâle, 2. Baskı, 2008,s. 433.

şöhret kazanmıştır. Hadisçiler onun hadisini, ancak sika ravilere dayanmak şartıyla kabul ediyorlar.

Aslında o ziyade, merfu' bir hadis olmadığı gibi; herhangi bir sahabenin de muttali olduğu bir durum değildir. Zira onu ancak peygamberin sahih bir senedle bildirmesi durumunda bilebiliriz. Vahiy konusunun gaybi olup yorumla tespit edilemeyeceği bilinen bir realitedir.

Bütün bu zikredilenlerle beraber, Zühri'nin belağatını zayıf saymayıp onu, Zühri'nin, bir Sika'dan duymuş olabileceğini söyleyenlerde vardır. Zira isnadı zikretmemek, sıhhate mani değildir.[75]

Nitekim el-Kirmani de yukarıdaki yorumu ihtimalli görmekte ve İbn Mirdeveyh'in, et-Tefsir'de Muhammed b. Kesir tarikiyle Ma'mer'den naklettiği rivayette "bize ulaştığına göre/belağana" kesitinin geçmediğini ifade etmektedir.[76]

B. Siyer ve Tarih Malzemeleri

Siyer ve tarih kaynakları, Fetretü'l-vahy olayını, genel olarak Aişe ve Cabir hadisleri çerçevesinde anlatmaktadır. Ancak kimi kaynaklarda fetretle bağlantılı olarak ed-Duha Sûresi'nin indirilişine temas edilmektedir. Fetret süresi bağlamındaki rivayetler ve o süreçte Cebrail'in yerine İsrafil'in ya da Mikail'in Peygamber'le irtibat kurduğu yönündeki haberler de öne çıkan konulardandır.

Aişe ve Cabir hadislerinin fetret bazında temel rivayet olmasını mülahaza ederek, siyer ve tarih eserleri bu minvâlde zikredilecek, ancak mezkûr hadislerin dışındaki haber ve rivayet farklarına temas edilecektir. Konunun işleyişi açısından daha anlaşılır olsun diye siyer ve tarih eserleri ayrı başlıklar altında sunulacaktır.

1. Siyer Eserleri

Siyer eserleri fetret açısından incelendiğinde, Aişe ve Cabir hadislerinin her ikisini yahut da sadece Aişe hadisini alıntılayan eserlerle karşılaştırmaktayız.

---

[75] Bkz. el-Kastalani, Ahmed b. Muhammed, *el- Mevahibu'l – Ledunniyye bi'l–Minahil-Muhammediyye , (*thk. Salih Ahmed eş- Şami*)* el- Mektebetü'l İslami, Dımaşk-Beyrut, t.y. ,C.I,s.197.

[76] İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri*C.XII, s.376.

Aişe hadisi -daha önce de açıklandığı üzere- fetretten bahsedip bahsetmeme yönünden iki kategoride görülebilir. Ancak fetretten özellikle de Zühri'nin belağatından bahseden pasaj, direkt araştırmamızla ilgilidir.

Bu aşamada Aişe hadisini söz konusu yapan eserler onun fetretle ilintili olan rivayetlerini zikretmektedirler. Cabir hadisinin birinci rivayetinde ise ilk ravinin, peygamber'in, bizzat fetretten bahsettiğini bildirmesi hususu, ikinci rivayetinin de fetret olayıyla ilintili olduğuna açık delildir.

İbn Şihab ez-Zühri (122/739), Musa b. Ukbe (141/758), İbn Hibban (345/965), el-Beyhaki (458/1066), İbn Abdilberr en-Nemeri (463/1070), İbn Seyyidinnas (743/1342), el-Kastalani (923/1517) ve eş-Şami (942/1535) fetret olayını Aişe ve Cabir hadisleri bağlamında zikretmektedirler.

Musa b. Ukbe, *el-Megazi'de*, İbn İshak (151/768) neşredilen eksik nüshasında, İbn Hişam (218/823) *es-Sire*'sinde, İbn Kayyım el-Cevziyye (751/1350*) Zâdu'l-Meâd fi Hedyi Hayri'l-'İbâd* adlı eserinde, el-Makrizi (846/1442) *İmtau'l- Esmâ*'da genelde Aişe hadisiyle iktifa etmişlerdir.[77] Mezkûr eserlerin kiminde Cabir rivayetine anlam açısından kısmi işaret edilmiştir.

Eserlerinde Cabir rivayetini açıkça zikretmeyen siyer eserlerinden bir kısmı, fetret olayıyla ilintili olarak ed-Duhâ Sûresi'yle ilgili rivayetleri aktarmaktadır. Burada İbn İshak ve İbn Hişam'ı buna örnek olarak verebiliriz.[78]

Yukarıdaki genel malumattan sonra bazı ilave ve farklara temas etmek uygun olacaktır. Musa b. Ukbe, Cabir rivayetinde geçen "ilk inen Kurân sûresi el-Müddessir'dir" tabirini, "kimileri zannediyor ki" biçiminde aktarmaktadır.[79]

---

77 Bkz. İbni Şihab ez-Zühri, Muhammed b. Müslim b. Ubeydilleh,*el-Meğazi'n-Nebeviyye*, (thk.Süheyl Zekkar) Dâru'l-fikir,Dımaşk,1981,s. 43-45;Musa b. Ukbe, *el-Meğazi*,(thk. Muhammed Bakşiş Ebu Malik) el- Memleketu 'l- Mağribiyye, Camiatu İbn Zuheyr,1991, C.I,s.62; İbn İshak, Muhammed, *es-Siretü'n-Nebeviyye,* (thk. Muhammed Hamidullah), Mebhasu'd-Dirasat ve'l-Abhas, yy.2009,C.I,s.112; İbn Hişam, Ebu Abdillah el- Melik, es-Siretü'n-Nebeviyye,Dâru'l-Hadis,el Kahire,2006,C.I,s.170, İbni Hibban, Muhammed b. Ahmed el-Busti, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, el Mektebetü'l-İslami, Beyrut, I. Baskı , 2000,s. 50, el- Beyhakî, Ebu Bekr Ahmed b. el-Hüseyin, *Delâilü'n-Nübüvve ve Ma'rifetü Ahvali Sahibi'ş-Şeria',* Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrut,1405. , C.II,s.135; İbn Abdilberr,Yusuf b. Abdillah en-Nemeri, *ed-Dürer fi İhtisari'l-Meğazi ve's-Siyer*, el-Mektebetü'l-Asriyye,Beyrut, I. Baskı, 2008, s.7; İbn Kayyim el-Cevziyye, Şemsüddin Ebi Abdillah Muhammed b. Ebi Bekir,*Zâdu'l-Me'ad fi Hedyi Hayri'l-'İbâd*,Müssesetü'r-Risale,Beyrut,t.y.,C.I,s.76; el-Makrizi, Takiyyuddin Ahmed b. Ali b. Abdilkadir, *İmtau'l-Esma' bi-mâ li'n-Nebiyyi mine'l Ahvâl ve'l-Emvâl ve'l-Hafedeti ve'l-Meta*'(thk. Muhammed Abdulhamid el- Nümeysi) C.I,s.20; el-Kastalani, Ahmed b. Muhammed (923/1517) , *el- Mevahibu'l – Ledunniyye bi'l–Minahil- Muhammediyye* , I-IV , (thk. Salih Ahmed eş- Şami) el- Mektebetü'l İslami, Dımaşk-Beyrut, 2004. C.I,s.196.

78 İbn İshak, *es-Sire*,1/115 (thk. M.Hamidullah); İbn Hişam, *es-Sire,* C.I,s.175.

İbn Hibban, ilk inen İkra sûresiyle Cabir rivayetinin bir başka versiyonunda geçen Müddessir rivayeti arasında bir zıtlaşmanın olmadığını Ebu Hatim'e nispet edip İkra Sûresi Hira'da, Müddessir'in de Peygamber eve dönünce indiğini belirtiyor.[80]

İbn İshak ile İbn Hişam fetretle ilgili rivayetlerde aynı paralelde görünmekle beraber, İbn Hişam, fetretle ilgili olarak İbn İshak'ın, Hatice'nin, peygambere "Rabbin seni terketti" anlamındaki anlatımını eserine almamıştır.[81]

İbn Hişam'ın *es-Sire*'sinde İbn İshak'ın, İbn Abbas'a nispet ettiği rivayette peygamber'in "inşallah" diye istisna yapmadığı için vahyin on beş günlüğüne fetrete uğradığı rivayeti de ed-Duha'dan sonra üçüncü bir fetret olayı olarakzikredilmektedir.[82]İbn Hişam aynı zamanda vahyin özellikle de İkra'nın, peygamber uykuda iken geldiğine dair rivayeti İbn İshak'a dayanarak zikretmektedir.[83]

İbn Kayyım el-Cevziyye, *Zadu'l-Mead* adlı eserinde vahyin mertebelerinden bahsederken, el-Makrizi, Cebrail'in, Peygamber'e Mescid-i Haram'ın batı kıyısında bulunan el-Ecyad adlı dağda seslendiğini aktarmaktadır.[84]

İbn Seyyidinnas, *Uyunu'l-Eser* adlı eserinde vahyin uykuda ya da uyanıkken alınmasını manevi bir halet olarak yorumlamakta ve fetret süresince İsrafil'in, Peygamber'e geldiğini eş-Şabi'den aktarmaktadır.[85] Nitekim eş-Şami de o süreçte Cebrail'in yerine, İsrafil'in gelmesi olayını ve fetret süresinin miktarı konusundaki görüş ve rivayetleri zikretmektedir.[86]

2. Tarih Eserleri

Tarih eserlerini fetretü'l-vahy bağlamında araştırdığımızda, konunun ağırlıklı olarak Aişe ve Cabir hadisleri minvâlinde işlediğini görürüz. Siyer eserleri hususunda yaptığımız gruplandırmayı, tarih eserleri konusunda da yapabiliriz. Şöyle ki:

---

79 Musa b. Ukbe, *el-Meğazi*,C.I,s.63.
80 İbn Hibban, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, 52 .
81 Bkz.İbn Hişam, *es-Sire*,C.I,s.175.
82 İbn Hişam,*es-Sire*,C.I,s.211.
83 Bkz. İbn Hişam, *a.g.e,s.*172.
84 Bkz. İbn Kayyim Cevziyye, *Zâdü'l-Mead*, C.I,s.77 , el-Makrizi, *İmtau'l-Esmâ*,C.I,s.20.
85 İbn Seyyidinnâs, Fethüddin Ebu'l-Feth Muhammed, '*Uyûnu'l-Eser*, Dâru'l-Kalem, Beyrut, I. Baskı, 1993,C.I,s.104.
86 eş-Şami, Muhammed b. Yusuf es- Salihi, *Sübülü'l-Hedyi ve'r–Reşad fi Sireti Hayri'l –' ibad,* Vezâretü'l-Evkaf, el-Kahire, 1997,C.I,s.364.

Belazuri (284/857) , *Ensâbu'l-Eşraf*'ın da, Taberi (310/922) *Tarihu'l-Ümem ve'l-Mûlûk*'da, el-Makdisi (355/966) *el-Bed'ü ve't-Tarih*'te İbnü'l-Cevzi (597/1200) *el-Muntazam*'da, İbnu'l-Esir (630/1233) *el-Kâmil*'de İbn'ul-Kesir (774/1372) *el-Bidaye ve'n-Nihâye*'de, Ebu'l-Fida Meliku'l-Müeyyed İmadüddin İsmail (732/1331) *el-Muhtasar fi Ahbari'l-Beşer*'de fetret olayını Aişe ve Cabir rivayetleri bağlamında aktarmışlardır.[87]

İbn Sa'd (230/845) *et-Tabakât*'ta, Aişe ve Cabir Hadis'lerine temas etmekle beraber, el-Müddessir Suresi'nin inişini zikretmemektedir. el-Mes'udi (346/956) ise *Murûcu'z-Zeheb*'te sadece Aişe hadisine temas etmektedir.[88]

Halife b. el-Hayyat (240/854-55), ilgili eserinde fetret olayından direkt ya da dolaylı olarak bahsetmemektedir. Yakubi (284/897) ise et-Tarih adlı eserlerinde doğrudan fetret süresine temas etmediği halde, Cebrail'in yerine İsrafil'in Peygamber'e üç yıl boyunca eşlik ettiğini bir görüş olarak aktarmaktadır. Ancak görüş sahibini belirtmemektedir. Aslında, el-müddessir'in nüzulü bağlamında düşünüldüğüne Yakubi'ye göre fetret süresi mevcut değildir.

Tarih eserlerindeki fetretle ilgili bilgi, sadece Aişe ve Cabir rivayetleriyle sınırlı değildir. Nitekim İbn Sa'd , Peygamberin, vahyin fetretinde Hira ile Sebir arasındaki bölgede dönüp dolaşarak kendisini atma teşebbüsünde bulunduğunu aktarmaktadır.[89]

Burada şunu da belirtelim ki Yakubi, ilk inen surenin İkra olduğunu ve hemen ertesi gün de el-Müddessir'in indiğini belirterek bir nevi Aişe ve Cabir Hadisleri'ne mana olarak işaret etse de, bu durum onu söz konusu hadisleri kaynak alan müelliflerle aynı konumda görmemizi gerektirmez. İbnü'l-Cevzi, fetret süresince

---

[87] el–Belazuri, Ahmed b. Yahya (284/857*), Ensabu'l–Eşraf* I-XIII **,**(thk. Süheyl Zekkar-Riyad Zirikli),Daru'l-Fikr ,Dımaşk, h.1417, C.I,s.103 ; et – Taberi, et-Taberi, Muhammed b. Cerir b. Yezid b. Kesir b. Ğalib, *Tarihu't-Taberi*, Dârû't-Tûrâs, Beyrut, 2. Baskı, h. 1387,C.II,s.52 ; el – Makdisi, el – Mutahhar b. Tahir**,** *el–Bed'u ve't–Tarih,* Mektebetus-Sekafeti'd-Diniyye, Bursaid , t.y. , C.I,s.229 ; *İbnu'l-Esir*, Ebu'l-Hasen Ali b. Ebi'l-Kerem Muhammed b. Muhammed b. Abdilkerim b. Abdilvahid, *el-Kâmil fi't-Tarih*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, t.y.,C.I,s.574;Ebu'l-Fidâ,el-Melikü'l-Müeyyed'İmadüddin İsmail*, el-Muhtasar fi Ahbari'l-Beşer, el-Matbaatu'l-Hüseyniyye*,1.Basım, el-Kahire,t.y. ,C.I,s.115 ; İbn Kesir, Ebu'l-Fidâ İsmail, *el-Bidaye ve'n-Nihâye*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 2. Baskı, 2003,C.I,(cüz,3),s.20.

[88] İbn Sa'd, Muhammed, İbn Sa'd, Muhammed, *et- Tabakatü'l – Kübra*, Mektebü'l-Hanci, el-Kahire, 2001, C.I,s.161; el–Mes'udi Ebu'l Hasen Ali b. el- Hüseyin b. Ali, *Murûcuz-Zeheb*, el–Mektebetü'l-Asriyye,Beyrut,t.y., C.II,s.217.

[89] İbn Sa'd,*a.g.e*,C.I,s.166.

Cebrail'in yerine, peygamberle irtibatı olan meleğin kim olduğu konusunda bir "fasl" açıp orada konuyla ilgili ihtilaf ve yorumları zikretmektedir.[90]

İbn Kesir, ilgili eserinde fetret süresinin iki ya da iki buçuk yıl olduğu yönündeki görüşü ve fetret süresince İsrafil'in değil, Mikail'in, peygambere refakat ettiğini aktarmaktadır.[91] Nitekim bununla ilgili detaylar, ileriki bölümlerde izah edilecektir.

3.Değerlendirme

Fetret olayı, vahyin kapsamında olup doğrudan ya da dolaylı olarak vahiy ile ilgili rivayetlerde geçmektedir. Söz konusu rivayetler, Aişe ve Cabir hadisleri olarak bilinmektedir. Hadisçiler ile siyer ve tarihçiler,bunları rivayet etmişlerdir.Aişe hadisinde vahyin başlangıcı konu edinilirken , Cabir hadisinde de el-Müddessir Sûre'sinin indirilişi temel alınmıştır.

Siyer ve tarih eserleri, zikredilen her iki hadise yahut da onlardan birine itimat ederek fetret olayını zikretmektedir.Bazı tarih eserleri de vahye vurguda bulunmakla beraber, fetret olayına herhangi bir işarette bulunmamaktadır.

Fetret olayına işaret eden ed-Duhâ Sûre'sinin indirilişi ile ilgili rivayet ise tartışmalı olup terimsel anlamdaki fetretle ilgili değildir. Nitekim bu husus üçüncü bölümde anlatılacaktır.

Fetret süresi ve bu evrede inen meleğin kimliği gibi konular ise salt siyer ve tarih eserlerinde geçmektedir.

---

[90] el- Ya'kubi, Ahmed b. Ebi Ya'kub b. Ca'fer b. Vehb b. Vadıh, *Tarihu'l –Yakubi,* Şeriketü'l-Âlemî, Beyrut, I. Baskı, 2010, C.I,s.341;İbnu'l – Cevzi, Ebu'l-Ferec Abdirrahman b. Ali b. Muhammed, *el-Muntazam fi Tarihi'l-Mulûki ve'l-Ümem*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, t.y, C.II,s.353.

[91] İbn Kesir, Ebu'l Fidâ İsmail, *el- Bidaye ve'Nihaye*, C.I,s.20.

III. BÖLÜM

FETRETÜ'L-VAHYIN KONULARI

Bu bölümde fetrette ilk inen sûre'nin tayini, Fetret süresinin tesbiti ve o aşamada inen meleğin kim olduğu hususları , rivayet ve görüşler çerçevesinde açıklığa kavuşturulacaktır.

I. Fetretü'l-Vahyde İlk İnen Sûre

Fetretü'l-vahy'de ilk inen sûreden amacımız, fetretin sözkonusu sûre ile sonlanmasıdır. Bunun tespiti de el-Müddessir ve ed-Duhâ sûreleri ile ilgili nüzûl sebepleri rivayetlerini araştırmaya bağlıdır. Söz konusu rivayetler ve yorumları, her bir sûre ile ilgili alt başlıkta izah edilecek, gerekli mukayese tahlil ve değerlendirmeler yapılacaktır. Ancak el-Müddessir ile ilgili rivayetler, hadis kaynakları bölümünde anlatıldığı için onlara salt işaret etmekle yetinilecektir.

A. el-Müddessir ile İlgili Rivayet ve Yorumlar

Ebu Seleme b. Abdirrahman'ın, Cabir'e Kur'ân'ın ilk inen sûresinin ne olduğunu sorup onun da el-Müddessir olduğunu cevapladığı rivayetle, Cabir b. Abdillah el-Ensari'nin Fetretü'l-vahy'den bahsed erken, Peygamberin, eve korkuyla döndüğünde el-Müddessir Sûresi'nin indiğini haber verdiği rivayet, ikinci bölümde zikredildi.[92] el-Begavi , ez-Zemahşeri , er-Razi ve el-Kurtubi gibi bazı müfessirler de Müdessir Sûresi ile ilgili yukardaki hadis rivayetine dikkat çekmektedirler.[93]

Ebu Seleme rivayetinde ilk inen Kur'ân'dan maksadın mutlak olmayıp hususi anlam taşıdığı ve bunun da Fetretü'l-vahydeki ilk olma özelliği taşıdığı, adı geçen bölümde izah edildi.

Ebu Seleme rivayetinde Fetretü'l-vahy kesitinin olmaması, karışıklığa yol açtığı için, Cabir b. Abdillah'tan başka tariklerle gelen aynı rivayetler, esas alınmış ve

---

92 Bkz . Mücahid,Ebu'l -Haccac b. Cebr el-Kuraşî el-Mahzumi (104 / 722), *Tefsîru Mücahid*(thc. Ebu Muhammed el-Asyuti) , Daru'l kütübü'l ilmiyye , Beyrut , 2005 s.311; Mukatil b. Süleyman, Ebu'l-Hasen, *Tefsiru Mukatil b. Süleyman*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1. Baskı, 2003. , C.III,s. 413.

93 el-Begavi , Ebu Muhammed el-Hüseyin b. Mesud (516/ 1122), *Meâlimu't-Tenzîl*, (tashih Abdüsselam Muhammed Ali Şahin) , Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. baskı , Beyrut , 1995 , C.6 , s. 310; ez-Zemahşeri, Cârullah Mahmud b. Ömer b. Muhammed, *Tefsîru'l Keşşaf an Hakaiki Gevamidi't-Tenzîl ve Uyuni'l-Ekâvil fi Vucûhi't-Te'vil*,(thk. Muhammed Abdusselâm Şahin) Dâru'l- Kütübi'l- ilmiye, Beyrut,2006, C.IV s.632 ; er-Razi, Fahreddin Muhammed b. Ömer (604/1207), *et-Tefsîru'l Kebîr ev Mefâtîhu'l – Gayb* , Dâru'l- Kütübi'l- ilmiye, Beyrut , 2004, C. XV (cüz,30) , s.167; el- Kurtubi, Ebu Abdillah Muhammed b. Ahmed (671/1273), *el- Cami' li- Ahkâmi'l – Kur'an*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1. Baskı, 1988, C. X (cüz, 19) s.40

bundan böyle Ebu Seleme rivayeti te'vil edilmiştir. Nitekim aynı konuda gelen iki rivayetten biri, fazladan bir bilgi ihtiva edip diğer rivayet, malum ve meşhur bir meseleye ayrı bir anlam katıyorsa, bu durumda onun te'vil edilmesi gerekir.

Buna göre, Kur'ân'da ilk inen sûrenin İkra olduğu Aişe rivayetinde sabit olduktan sonra Ebu Seleme rivayetindeki " ilk " sözcüğünün te'vil edilmesi zorunlu olmuştur. Bu noktaya daha önce işaret edildiği için bu bağlamdaki görüşleri tekrar etmeyeceğiz.

Nitekim Ahmed b. Hanbel, Müslim ve Tirmizi el-Müddessir Sûresi'nin nüzûlunu Fetretü'l-vahy ile ilişkilendiren rivayetleri zikrettikleri gibi; muhaddis ve yorumcuların tercihi de bu yöndedir.[94]

Aişe rivayetinde İkra Sûresi'nin inzalinden sonra vahyin fetrete uğramasından bahsedilmesi, Cabir rivayetlerinde de Fetretü'l-vahy'den ve bazı tariklerinde de özelllikle vahyin peş peşe inmesinden bahsedilmesi, aslında mevzumuzu yeterince aydınlatmaktadır.

Aslında söz konusu rivayetlerde geçen fetret sözcüğü tahlil edildiğinde olay daha da gün yüzüne çıkmaktadır. Zira fetret, iki şey arasında geçen süredir. Buna göre el–Müddessir'den önce muhakkak bir sûrenin inmesi gerekir ki o da İkra Sûresi'dir.[95] Onunla ilgili Aişe rivayeti, ilgili bölümde aktarıldı.

B. ed-Duhâ Sûresi'yle ilgili Rivayet ve Yorumlar

Önce bu konuyla ilgili temel rivayetleri aktarıp ondan sonra gerekli yorumları zikredecek ve değerlendirmelerde bulunacağız. Şöyle ki, Cündüb b. Süfyan şöyle rivayet etti: Allah'ın elçisi hastalandı, bir iki gece kalkmadı. Bir kadın ona geldi ve "Ey Muhammed, şeytanının seni terk etmiş olduğunu umarım. Baksana, iki üç gecedir sana yaklaştığını görmüyorum." dedi. Bunun üzerine Allah Teâla: "*Andolsun kuşluk vaktine ve sükûna erdiğinde geceye ki Rabbin, seni ne terk etti, ne de sana darıldı.*" ayetinin anlatıldığı ed–Duhâ Sûresi'ni indirdi.[96]

---

94 Ahmed b. Hanbel, *el – Müsned*,C.XXII,s.368 (hadis no) 14483;Müslim, "İman", 257; Tirmizi, "Tefsiru'l – Kur'ân", el–Müddessir, 74/1; *el-Vahidi, Esbabu'n- Nuzûl*,s.250 ; İbn Kesir , el-Hafız 'İmadüddin Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer, *Tefsiru İbn Kesir,* Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 2008 , C.IV,s. 663.

95 İbn Aşur, *et – Tahrir ve't –Tenvir*, C.XII,s. 292.

96 Buhari,"Kitabü't-Tefsir, Sûre 93(ed-Duha):Müslim,"Cihad",115:Tirmizi,"Tefsiru'l-Kur'an",Sûre 93 (ed-Duhâ), Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*,(hadis no:)18804.

Süfyan b. Uyeyne'nin, Esved b. Kays'tan aktardığı rivayette, Cündüb'ün şöyle dediğini anlattı: Cibril, Peygambere bir ara gecikince müşrikler, "Muhammed terk edildi" dediler. Yüce Allah, ed- Duhâ Sûresi'ni indirdi.[97]

el-Ferrâ (307/ 919), vahiy on beş günlüğüne gecikince müşriklerin , Rabbi , Muhammed'i terk etti dediklerini ve böylece Yüce Allah'ın ed-Duhâ Sûresi'ni indiriğini aktarmaktadır.[98]

İbn Cerir'in (310/922) , Abdullah b. Şeddad'dan rivayetle tahriç ettiği habere göre Hz. Hatice, Peygamberimiz'e (a.s), öyle sanıyorum ki Rabbin, Seni terk etti, demiş ve bunun üzerine bu sûre inmiştir. Ve yine İbn Cerir'in rivayetine göre Ebu Kureyb, Veki'den, O da Hişam b. Urve'den, o da babasından anlattığı haberde, Cibril bir müddet gecikiyor, Peygamber gayet üzülüyor. Hz. Hatice, "görüyorum ki Rabbin, seni terk etti" demiş de bunun üzerine ed-Duhâ sûresi inmiştir.[99]

el-Vahidi (468/1076) , Hz Peygamber'e hizmet eden Havle'den yapılan bir rivayeti Esbabu'n–Nuzûl'de şöyle aktarmaktadır: Bir köpek eniği, hane-i saadete girmiş, sonra yatağın altına girerek orada ölmüş, Hz Peygamber (a.s) günlerce beklemiş, vahiy gelmemiş. Peygamber, "Ey Havle, evimde, acaba bir şey mi oldu ki Cibril bana gelmiyor" demiş. Bunun üzerine Havle, evi temizlerken, bir ölü köpek eniğiyle karşılaşmış. Onu çıkarıp attıktan sonra, işte o sırada ed-Duhâ Sûresi inmeye başlamıştır. [100]

İbn Hacer, yukarıdaki rivayeti meçhul bir ravi isnadıyla, et-Taberani'de bulduğunu kaydediyor.[101]Kimi klasik ve çağdaş siyer eserleri fetretü'l-vahyde ilk inen sûrenin ed- Duhâ olduğunu ifade etmektedirler.[102]

Nitekim İbn Hişam'ın (218/833) , İbn İshak'tan yaptığı rivayette şöyle geçmektedir: Vahiy bir süreliğine kesintiye uğradı. Bu durum Peygamber'e gayet

---

[97] Müslim,''Cihad'',114

[98] el-Ferrâ , Ebu Zekeriyya Yahya b. Ziyad b. Abdillah (307/ 919) ,*Meâni'l-Kur'ân, (* talik İbrahim şemsuddîn), Dâru'l- Kütübi'l- ilmiye, Beyrut , 2002 , C.III , s.163.

[99] et-Taberi, Muhammed b. Cerir b. Yezid b. Kesir b. Ğalib, *Camiu'l-Beyân fi Te'vili'l-Kur'an (thk. Ahmed Muhammed Şakir),* Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1. Baskı, 2000,C. XXIV, s. 489.

[100] el- Vahidi, *Esbabü'n–Nuzûl*,s. 260, es-Suyuti, Celaluddin Abdurrahman*, Lübâbu'n-Nukûl fi Esbabi'n-Nuzûl,* Müessesetü es-Sekafiyye, 1.baskı, Beyrut, 2002,s. 296.

[101] İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri*,C.VIII, s. 580.

[102] İbn İshak, *es-Sire*, (thk. Ahmed Ferid el-Mezidi)s. 179; Heykel, Muhammed Hüseyin, *Hayatü Muhammed*, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 2009,s. 12.

ağır geldi. O, içerlenip arkadaşımın (Cibril'in) beni bırakmasından korktum demiş de Cibril, ed-Duhâ Sûresi'yle inmiştir.[103]

C. Rivayetleri Değerlendirme

Fetretü'l-vahy'de ilk inen sûreyle ilgili rivayetler, her bir sûreyle ilgili olarak ayrı ayrı anlatıldı. Bunlar mukayese edildiğinde el-Müddessir Sûresi'nin Fetrette ilk indiğini ifade eden rivayetlerin sened açısından daha sağlam olduğu görülmektedir. Nitekim İbn Hacer , bu bağlamda şöyle söylemektedir: Cündüb b. Süfyan'ın, ed-Duhâ Sûresi'ne sebep olarak zikrettiği hastalanma olayı rivayeti, bizzat sabit olmamıştır. Bu husus, gece namazı konusunda anlatıldı. Köpek eniğinin yatağın altında ölmesi, Peygamberin bunu fark edemeyip vahyin gecikmesi rivayeti, meşhurdur. Ancak bunun, ed- Duhâ'ya nüzûl sebebi olarak zikredilmesi garip, hatta şazdır. Bu rivayet, sahih rivayetler karşılığında merdut ve geçersizdir.

Taberi, Avfî tarikiyle İbn Abbas'tan aktardığı rivayette şöyle demektedir: Kur'an, peygamber'e indiğinde Cibril günlerce gecikti, peygamber bundan dolayı sıkıntıya uğradı, müşrikler "Rabbi, Onu terketti" dediler. Allah ed-Duha Sûresi'ni indirdi.

Âlu'z-Zübeyr'in mevlâsı İsmail'in tarikiyle ulaşan rivayette ise vahiy bir süre kesintiye uğradı, bu durum peygambere gayet ağır geldi. Dedi ki: "Arkadaşımın beni bırakmasından korktum." Bundan böyle Cebrail, ed-Duhâ Sûresi'ni getirdi.

Süleyman et-Teymî, derlediği es-Siret'te –ki onu, Muhammed b. Abdi'l-'Ala, Mu'temir b. Süleyman'dan, o da babasından rivayet etmiştir-şöyle zikretti: Vahiy bir süreliğine kesintiye uğradı. Dediler ki: Şayet Allah katından olsaydı, sürüp devam ederdi, ancak Allah onu terketti. Bundan böyle ed-Duha ile İnşirah sûrelerinin tamamı indi. Bütün bu rivayetler isnad açısından sabit olmamıştır.

Gerçek şudur ki, ed-Duha'nın nüzul sebebindeki fetret, vahyin başlangıcındaki fetretten ayrıdır. Zira bu sûredeki fetret birkaç gece olmasına rağmen, oradaki fetret günlerce sürmüştür.

İbn İshak'ın es-Siresinde ed-Duhâ'nın nüzûl sebebi olarak şöyle bir rivayet bulunmaktadır: Müşrikler, Peygamber'e, Zülkarneyn, Ruh vb. şeyleri sordular, O,

[103] İbn İshak, *es- Sire*, (thk. Ahmed Ferid el-Mezidi),s. 115; İbn Hişam, *es-Sire* (thk. Muhammed Hamidullah), C.I,s. 175.

İnşaallâh demeyi unuttu ve "cevap vereceğim" dedi. Bunun üzerine Cibril, on iki gece yahut da daha çok bir süre gecikti, gelmedi. Peygamber daraldı, müşrikler de dedikodu yaptılar.

Cibril, ed- Duhâ Sûresi ve sordukları şeyin cevabıyla yani,*''Allah'ın dilemesine bağlamadıkça hiçbir şey için 'Bunu yarın yapacağım' deme."*[104]âyetiyle indi. Halbu ki ed-Duhâ Sûresi'nin burada anılışı, uzak bir ihtimaldir. Ancak her iki olayda da müddetin birbirine yakın olmasından dolayı ravilerin söz konusu rivayetleri karıştırmış olmaları mümkündür. Bunların her ikisi de vahyin başlangıcında olmamıştır.[105]

Yine *Tefsîru İbn Kesir*'de geçtiği üzere et-Taberi'nin, Hz. Hatice ile ilgili yaptığı rivayet, mürseldir. Hatice'nin olayla ilgisi sabit değildir. Onun isminin anılması, sadece üzüntüyü beyan içindir.[106]

ed-Duha Sûresi'nin nüzûl sebebi bağlamında zikredilen sürenin kısalığı, çoğu rivayetlerinde fetret'ten türetilen sözcükler yerine, ebtae/gecikti tabirinin kullanılması ve yine vahyin başlangıcını ifade eden karînelerin olmaması, fetrette ilk inen sûrenin ed-Duhâ olmadığını göstermektedir. Hâlbuki el-Müddessir Sûresi rivayet açısından daha sağlam olduğu gibi; onda özellikle fetret tabiri zikredilmekte ve el-Müddessir Sûresi geldikten sonra vahyin peş peşe indiği vurgulanmaktadır. Buna göre rivayet ve delâleti (anlatımı) sahih ve açık olanın, diğerine göre tercih edileceği artık malum olmuş olur.

Fetrette ilk inen sûreyle ilgili olarak, ed-Duhâ ve el–Müddessir'le ilgili nüzûl sebeplerini inceledik. Oysaki bazı kaynaklarda en–Nûn, bazılarında el-Müzzemmil, hatta el-Fatiha Sûresi'nin indiğine dair rivayetler bulunmaktadır. Şöyle ki:

Ata el-Hurasaniye göre el-Müzemmil Sûresi, el-Müddessir Sûresi'nden önce inmiştir. Ancak Ata zayıftır. Onun rivayeti mu'dal'dır.[107] Çünkü o, bilinen bir sahabeyle karşılaşmamıştır. Mücahide göre Alak Sûresi'nden sonra ilk inen sûre, en-Nûn'dur. Fatiha Sûresi de Ebu Meysere'den yapılan bir rivayete göre şöyle geçmektedir: Peygamber bir gün (evden) çıktığında "Ey Muhammed!" diye

---

[104] Kehf, 18:23-24

[105] İbn Hacer, *Fethu'l – Bârî*,C.VIII,s. 580.

[106] İbn Kesir , *Tefsiru İbn Kesir,* C.IV,s. 797.

[107] Mu'dal : Senedinde peşpeşe iki veya daha fazla ravisi atlanmış , eksik olan hadis. Munkatı'ın kısımlarındandır. Bkz. Aydınlı , Abdullah , *a.g.e.* , s. 194

kendisini çağıran bir ses duyup korkmaktadır ki Varaka , ona , sesi anlayıncaya kadar beklemesini salık vermiştir.[108]

II. Fetretü'l-Vahy Süresi ve Fetret Süresince İnen Melek

Fetret süresi ve bu sürede inen meleğin kimliği, anlatıldığı üzere hadis rivayetlerinde geçmemektedir. Bu konudaki rivayet ve yorumlar, siyer ve tarih eserlerinde çeşitli isnatlarla aktarılmıştır. Her iki konu, ayrı alt başlıklarla incelenecek ve gerekli değerlendirmeler yapılacaktır.

A. Fetretü'l-Vahy Süresi

Fetretü'l-vahy süresinin tespitinde rivayet ve görüşler, farklılık arz etmektedir. En azının üç gün, en çoğunun da üç yıl olduğu yönünde anlatımlarla karşılaşmaktayız. Sıhhatli bir isnadın olmayışı ihtilafları çoğaltmıştır. Süre konusundaki karışıklığın asıl nedeni, ed-Duhâ Sûresi'nin nüzûl sebebinde zikredilen fetretin/kesintinin, terimsel anlamdaki fetretle aynileştirilmesi ve peygamberimizin (s.a.v.), Mekke ve Medine'deki bulunma süresinin olayla ilintilenmesi ve bir kısım sabit olmayan isnatların, temel alınmasıdır. Önce bu konudaki rivayet ve isnatları belirtecek, ondan sonra da gerekli değerlendirmelerde bulunacağız.

1. Süre ile İlgili Görüş ve Rivayetler

Siyer ve tarih kaynaklarını incelediğimizde fetretü'l-vahy'in süresiyle ilgili görüş ve rivayetleri sekiz grupta toplayabiliriz:

1. Üç günlük süre: İbnu'l- Cevzi (597/1201), *Zâdü'l-Mesîr* adlı tefsirinde, *"Biz ancak Rabbinin emri ile ineriz"*[109]. âyetinin nüzûl sebebi bağlamında, müşriklerin, Ashab-ı kehf, Zül-karneyn ve ruh hakkındaki sorularına Peygamberin, cevap verme sadedinde bir süre vahyi beklemesi durumunda kalmasını zikrederken, üç günlük süreyi Mukatil'den alıntılamaktadır.[110]

Mukatil (150/ 767), söz konusu süreyi, ed-Duhâ ve İnşirah Sûreleri'nin de nüzûl sebeplerinde yukâlu/deniliyor ki tabiriyle ifade etmektedir. Mukatil'in, Meryem,

---

[108] Bkz. en–Nevevi, *Şerhu Sahih-i Müslim*, C.II,s. 208; el-Kastalanî, *el-Mevahibu'l–Ledünniyye,*C.I,s. 202 el-Vahidi, *Esbabu'n-Nüzul*, s. 13. ; İbn'Aşur, *et- Tahrir ve't–Tenvir*, C.XII (cüz 29),s. 254;

[109] Meryem, 19:64

[110] İbnu'l-Cevzi*, Zâdu'l-Mesîr*,s. 891.

19:64. âyetinde zikrettiği bu bilgi, sadece ed-Duhâ Sûresi'nde geçmesine rağmen, el-İnşirah Sûresi'nde anlatılmamaktadır.[111]

2. On iki gün ya da on iki gece: On iki gece olması Mücahid'e, On iki gün olması da İbn Cüreyc'e nispet edilmektedir. Birincisi, *Zâdu'l-Mesîr'*de, ikincisi de Kurtubi'nin tefsirinde geçmektedir.[112]On iki günlük süre, Meryem, 19: 64. âyetinin nüzûl sebebinde, on iki gecelik süre de ed-Duhâ Sûresi'nin nüzûl sebebinde zikredilmiştir.

3. On beş günlük süre: İbnu'l-Cevzi, *Zâdu'l-Mesîr'*de, *"Allah'ın dilemesine bağlamadıkça hiçbir şey için bunu yapacağım deme"*[113]âyetinin nüzûl sebebi bağlamında, söz konusu süreyi, Ebu Salih kanalıyla İbn Abbas'a dayandırmaktadır.[114]

4. Yirmi beş günlük süre: Söz konusu süre, Meryem, 19: 64. âyetinin nüzûl sebebi bağlamında es-Sa'lebi'den alıntılanmıştır. [115]

5. Kırk Günlük Süre: Meryem; 19:64. âyetinin nüzûl sebebi bağlamında zikredilmiştir.Bu görüş , İkrime ve Mukatil'e nispet edilmiştir.[116]

6. Altı aylık Süre: Söz konusu süre, İbn Hacer, tarafından el-Beyhaki'ye nispet edilmiştir. Ramazan el-Bûtî, onu *Fıkhu's-Sire*'sinde el-Beyhaki'nin görüşü olarak almıştır.[117]

7. İki Buçuk Yıllık Süre: es-Süheyli, bazı müsned hadislerde söz konusu sürenin anlatıldığını iddia etmektedir.[118]

8. Üç Yıllık Süre: İmam Ahmed'in, söz konusu süreyi, *et–Tarih*'inde eş-Şabi'ye nispet ettiği iddia edilmektedir.[119]

---

111 Mukatil b. Süleyman, Ebu'l-Hasen, *Tefsiru Mukatil b. Süleyman*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1. Baskı, 2003. , C.II,s. 317, C.III,s. 494.

112 İbnu'l– Cevzi, *Zâdu'l – Mesîr*, s. 890-891, el- Kurtubi, *el- Cami' li- Ahkâmi'l – Kur'ân*, C.XX,s. 63.

113 Kehf, 18: 23-24

114 İbnu'l – Cevzi, *Zâdu'l – Mesîr*,s. 846.

115 İbnu'l – Cevzi,Ebu'l Ferec Cemaleddin Abdurrahman b.Ali b.Muhammed ,*Zâdu'l – Mesîr,fi ilmi't Tefsir* ,el-Mektebu'l İslâmî-Dâru ibn. Hazm ,Beyrut ,2002 ,s. 892.

116 İbnu'l – Cevzi, *Zâdu'l – Mesîr*,s. 891.

117 el-Buti, Muhammed Said Ramazan, *Fıkhu's-Sire*, Dâru'l-Fikr, Dımaşk, 1991. ,s. 96.

118 es-Suheyli, Ebul'l Kasım Abdurrahman b. Abdulmelik Ahmed b. Ebi'l Hasen (581/1185) , *er–Ravdu'l–Unuf fi Şerhi's-Sireti'n-Nebeviyye li-İbn Hişam* ,I-IV, (,thk. Abdullah el-Minşavi) , Dar'ul-Hadis , el-Kahire, 2008, C.I,s.460.

119 eş- Şami, Muhammed b. Yusuf es- Salihi (942/1535), *Sübülü'l-Hüdâ ve'r-Reşad fi Sireti Hayri'l –' ibad* , (Mustafa Abdulkadir vd.), I-XII , Vezâretü'l-Evkaf, el-Kahire, 1997 C.I,s. 363..

2. Görüş ve Rivayetleri Değerlendirme

Süreyle ilgili görüş ve rivayetlerin nispetini açıkladıktan sonra, bunların terimsel anlamdaki fetret'le olan bağlantılarını incelemeye çalışalım. Zira asıl mevzumuz, fetretü'l-vahy süresinin tespitidir. Diğer fetretler, terimsel olmaktan çok, lüğavidir.

Birinci görüş, -yukarıda açıkladığımız gibi-meryem, 19:45 âyetinin nüzûl sebebinde zikredilmektedir. Görüş sahibi belli değildir. Mukatil, onu tefsirinde "yukâlu/deniliyor ki" biçiminde aktarmaktadır. Bunun terimsel anlamdaki fetret'le ilişkisi yoktur. Salt bir görüş olmaktan öte bir anlam taşımamaktadır.

İkinci görüş, Meryem, 19:64. âyetinin yahut da ed-Duhâ Sûresi'nin nüzûl sebeplerinde söz konusu kişilere nispet edilmektedir. Meryem Sûresi'nin 64. ayetine nüzûl sebebi olması durumunda, mevzumuzla ilgisi kalmaz. ed-Duhâ Sûresi bağlamında düşündüğümüzde ise bu durumda, ed-Duhâ'nın, fetrette ilk inen sûre olması yönünün tespitine gereksinim duyulur. Hâlbuki ed-Duhâ'nın fetrette ilk inen sûre olması delil açısından tespit edilememiştir. Nitekim ilgili bahiste bu husus incelenmiştir.

Üçüncü görüş – anlatıldığı üzere – Kehf, 18:23-24. âyetlerinin nüzûl sebebinde zikredilmiştir. Sözü edilen görüş, İbn Abbas'a nispet edilmektedir. Böyle bir nispet, İbn Abbas'a dayandırılan tefsirde geçmemektedir.[120]Görüldüğü gibi bu görüş, asıl olarak araştırmamız açısından delil alınacak bir güce sahip değildir.

Dördüncü ve beşinci görüşler de Meryem,19:64. âyetinin nüzûl sebebi bağlamında aktarılmaktadır.

Altıncı Görüş, el–Bûti tarafından el- Beyhaki'ye nispet edilmiş ve kaynak olarak da Fethu'l-Bâri gösterilmiştir.[121] Oysaki söz konusu görüş, "el-Beyhaki, rüyanın süresinin altı ay olduğunu hikâye etti." biçiminde geçmektedir. Burada anlatılan vahyin, rüya ile başlamasının süresine yöneliktir. Bunun vahyin fetretiyle bir ilgisi yoktur. Üstelik söz konusu rivayet, el-Beyhaki'nin kendi eserinde bulunamamıştır.

---

[120] el- Firuzabadi, Muhammed b. Ya'kub b. Fadlillah Mecdu'd–Din Ebut–Tahir, *Tenviru'l –Mikbâs min Tefsir-i İbn Abbas*, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 2006 , s. 313.

[121] İbn Hacer, *Fethu'l –Bâri*,C.I,s. 36.

İbn Hacer, Ahmed b. Hanbel'in *et-Tarih*'ini kaynak göstererek bu nispette bulunmuştur.[122]

Yedinci görüş, es- Süheyli'nin bazı müsned hadislerde varlığını iddia ettiği bir husus olup, eş- Şa'bi'nin, mürsel bir haberine dayanmaktadır. Böyle mürsel bir haber, Fetretü'l-vahy sûresi meyanında zikredilen diğer rivayetlerle mukavemet edecek güçte değildir.[123]

Sekizinci görüş, açıkladığımız gibi Ahmed b. Hanbel'in *et-Tarih*'ine dayandırılmıştır. eş-Şami'nin eleştirdiği bu görüş, *Fethu'l–Bâri*'de geçmektedir. Aynı zamanda İbn İshak'ın da bu görüşte olduğu kesin bir dille anlatılmaktadır.[124] Oysa ki -daha önce belirttiğimiz gibi- bu durum,delil açısından eksik ve yetersizdir. İbn Hacer, söz konusu görüşü tespit edemeden aktarmıştır. Üstelik İbn İshak'ın bu görüşte olduğu, İbn Hişam'ın *es-Sire*'sinde mevcut değildir.[125]

Fetretü'l-vahy süresiyle ilgili görüş ve rivayetleri, gerekli yorumlarıyla aktardıktan sonra anlaşılıyor ki bu konuda kesin bir süre tayin etmek, ilmi anlamda gayet zordur. Fetret ile ilintilenen sürelerin çoğu, fetrette ilk inen sûreyle ilgili değildir. Üstelik bu meyanda kullanılan tabirler, "ebtae/gecikti", "Uhtubise anhu/ ondan alıkonuldu…" şeklindedir. Hâlbuki Fetretü'l-vahy olayı -geçtiği üzere - fetere, fetreten gibi f.t.r maddelerinden türetilen sözcüklerle ifade edilmiştir. Nitekim Aişe ve Cabir rivayetlerinde geçen anlatımlar bu yöndeydi. Buna göre süreyle ilgili ifadelerin de sözü edilen tabirlerle olması ağır basmaktadır.

Üstelik süre konusu ictihad ve yorumlarla tespit edilebilecek bir olgu değildir. Onun bizzat yahut da dolaylı olarak Peygamber'den işitilmesi ve bize öylece rivayet edilmesi gerekir. İddia edilen görüşlerin çoğu, isnaddan uzak, isnad edilenlerden de bazıları tabiûnun mürseli olmaktan öte bir şey değildir.

İlk vahiy döneminin, Peygamber'e yüklediği manevi hâl ve ilâhi zevkin bir süre bekletilmesi ve İslama girenlerin ise henüz yeni ve gayet azınlık olması, böyle bir süreyi tespitte duraksamamızı yani, fetret hâli yaşamamızı gerektirmektedir.

---

[122] eş- Şami, *Sübülü'l – Hudâ ve'r- Reşad*, C.I, s. 363.

[123] İbn Hacer, *Fethu'l – Bâri,*C.I,s. 37.

[124] İbn Hacer, *Fethu'l – Bâri*, C.I,s. 36.

[125] İbn Hişam, *es-Sire*,,s. 169.

Bütün bununla beraber fetret süresindeki ifrat ve tefritlerin akıl açısından reddedilmesi gerekir. Zira 3-5 günlük, hatta birkaç haftalık süreye fetret denilemeyeceği gibi; üç yıllık gibi koca bir süreye de fetret denilmemelidir. Burada asıl olan, Peygamber'in (a.s) üzüntü ve hasret çekeceği bir süre bekletilmiş olmasıdır. Aslında bu bekleyiş, buluşmanın arefesi kabilindendir ki sabahı, Peygamber için bir bayram müjdesidir.

Bütün bunlarla beraber, fetret için, bir süre tayin edilecekse, sözü edilen görüşlerden hiçbirine meyletmeden bu konuda sabit olan hadis rivayetlerini irdelemek gerekmektedir. Bu rivayetlerden biri, -geçtiği üzere Ebu Seleme'nin, Cabir'e, Kur'ân'ın hangi kısmı daha önce indirildi diye sorduğu sorudur. Orada Resulullâh'ın, "Ben, Hira'da bir ay bulundum, itikâfımı bitirdiğim zaman aşağıya indim…" biçiminde bir anlatım geçmektedir ki Peygamber, Hira'da bir ay bekledikten sonra Cebrail'i gökte bir taht üzerinde gördüğünü müşahede edip korkuyla eve dönüyor ve "Beni örtün, beni örtün!" diyor ve akabinde el-Müddessir Sûresi iniyor. Söz konu rivayet, fetret süresi konusunda zikredilen bütün görüş ve rivayetlerden, daha açıktır. Nitekim fetrette ilk inen sûrenin delil açısından el-Müddessir olduğu daha önce açıklandı. Diğer Cabir rivayetlerinde fetretin açıkça zikredilmesi, bu konuda delil aldığımız hadisi, süre bazında desteklemektedir.

B. Fetret Süresince İnen Melek

Fetret süresince hangi meleğin peygamber'e eşlik ettiği siyer ve tarih kaynaklarında farklı rivayetlerle aktarılmaktadır.

Söz konusu rivayetin aslı, Şa'bi'ye dayanmaktadır. İbn Kesir, fetret süresince inen meleğin Mikail, İbn Seyyidinnas da onun İsrafil olduğunu Şa'bi'ye nispet ederek aktarmaktadır.[126]

eş-Şami, Şa'bi'nin sözünden böyle bir anlamın çıkması zahir olsa da ondan sabit olarak aktarılan rivayetin, İsrafil olacağını belirtmektedir.[127]

İbn Sa'd , fetret süresince İsrafil'in, Peygamber'e eşlik ettiğini ifade eden üç yılla ilgili rivayeti , senediyle zikrettikten sonra şöyle demektedir: Ben bu hadisi/haberi,

[126] Bkz.İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, C.II,(cüz,3)s. 21, İbn Seyyidinnas, *Uyûnu'l-Eser*, C.I,s. 108.

[127] eş-Şami, *Sübü'lü'l-Hüdâ ve'r-Reşad*, C.I,s. 364.

Muhammed b. Ömer'e anlattım. O şöyle dedi: Bölgemizdeki ilim adamları, İsrafil'in, o süreçte Peygamber'e eşlik edip etmediği konusunda malumat sahibi değildirler. O yörenin âlimleri özellikle de siret yazarları, Peygamber'in vefat edinceye kadar Cebrail eşliğinde vahiy aldığını söylemektedirler.[128]

Yakubi, İsrafil'in üç yıl boyunca Peygamber'e eşlik etmesini "kimi şöyle rivayet etti" biçiminde nispet belirtmeksizin aktarmaktadır.[129] İbnu'l-Cevzi ise İbn Sa'd'ın yukarıdaki rivayetini, "peygamber'e eşlik eden melek hakkında insanlar ihtilaf etti" biçiminde bir fasl açarak izah etmektedir.[130]

İbn Hacer, Ahmed b. Hanbel'in "*et-Tarih*" adlı eserinden Şa'bi'ye nispet edilen rivayeti araştırdığını ve söz konusu haberin, Davud b. Ebi Hind kanalıyla Şa'bi'den nakledildiğini ve İsrafil'in, peygamber'e vahyin dışında bazı şeyler öğrettiğini ifade etmektedir.[131]

İbn Kesir, Cebrail'in yerine başka bir meleğin, peygamber'e eşlik etmesini, vahyin Cebrail ile başlamasına aykırı görmemektedir.[132] İbn Seyyidinnas da bunun bir hâlet/konum olduğunu vurgulamaktadır. Nitekim o, peygamber'in vahyin başlangıcında sadık rüya görmesini, uyanık hâlde vahiy almasını ve vahiy keyfiyetleriyle ilgili haberleri,[133] hep bu hâlet algısıyla ifade etmektedir.

---

[128] İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübra*, C.I,s. 161.

[129] Yakubi, *et-Tarih*, C.I,s. 343.

[130] İbnu'l-Cevzi, Ebu'l-Ferec Abdurrahman, *el-Muntazam fi Tarihi'l-Mulûki vel-Ümem*, C.II,s. 353.

[131] İbn Hacer, *Fethu'l-Bari* C.I,s. 37.

[132] İbn Kesir, *a.g.e,* C.II,(cüz,3)s. 21.

[133] Bkz. İbn Seyyidinnas, *a.g.e*, C.II,s. 21.

IV. BÖLÜM

FETRETÜ'L-VAHYIN HIKMET BOYUTU VE ÇAĞDAŞ SIYER ESERLERINDE FETRET OLGUSU

Bu bölümde, rivayet yoluyla sabit olduğu kesinleşen fetretü'l-vahy'in akıl yönüyle hikmetlerini araştıracağız. İbn İshak, Ahmed Ferid el-Mezidi tahkikiyle basılan nüshada genel anlamda nübüvvetin ağırlıklı, meşakkatli ve zahmetli bir görev olduğuna vurguda bulunmuş, ancak hususi anlamda fetretin hikmet yönünden bahsetmemiştir. İbn Hişam da İbn İshak'ın bu görüşünü ona nispet ederek aktarmıştır.[134]

İbn Hacer, fetretü'l-vahy'in hikmet boyutuna, değerli eseri *Fethu'l-Bâri*'de kısaca temas etmiştir. Nitekim ilgili, bölümde şöyle geçmektedir: Peygamber'in, üzerinde bulunduğu korkunun gitmesi ve yeniden vahyi almaya arzusu gerçekleşsin diye fetret olayı olmuştur. Aynı zamanda vahyi almaya alışıp peygamberlik yükünü çekme ağırlığına dayanması için bu olay gerçekleşmiştir.[135]

eş-Şami (942/1535), onun bu sözlerini *Subulu'l-Hüdâ ve'r-Reşad*'da zikretmektedir.[136] Bunun dışında ilk dönem ve sonraki dönem siyer ve tarih eserlerinde -ulaşabileceğimiz kadarıyla- ciddi anlamda Fetretü'l-vahyin hikmet boyutu anlatılmamıştır. İhtimal ki bunun nedeni, isnad ve rivayetlerin bu mevzuda öncelikli olup akli izahlara pek fazla ihtiyaç duyulmamasıdır.

Bununla beraber çağdaş siyer eserlerinde Fetretü'l-vahyin hikmet boyutuna -kısa da olsa- daha çok özen gösterildiğini rahatlıkla ifade edebiliriz.[137]

A. Fetretü'l-Vahy'in Hikmet Boyutu

Fetretü'l-vahy'in hikmet boyutu, aslında vahiy olgusunu tanımaya bağlı bir olaydır. Vahiy bilindiği üzere Peygamberin dışında bazı mertebelerle gerçekleşip keyfiyeti tamamen tespit edilemeyen ilâhi bir sırdır. Bunun ağır bir yük olduğu

---

[134] İbn İshak, *es- Sîre*, (thk. Ahmed Ferid el-Mezidi) 175; İbn Hişam, *es- Sîre*,C.I,s. 174.

[135] İbn Hacer*, Fethü'l-Bâri*,C.XII,s. 377.

[136] eş- Şami, Muhammed b. Yusuf, *Subulu'l-Hüdâ ve'r–Reşad*, C.I,s. 368.

[137] Bkz. Muhammed el-Hudari (1345/1927), *Nûru'l-Yakîn fi Siret-i Seyyidi'l-Mürselîn*, Dâru'l-Hadis, el-Kahire, 2010,s. 34; el-Buti, Muhammed Said Ramazan *, Fıkhu's-Sire* , s. 100.

Kur'ân'la sabittir. Yüce Allah bu konuda şöyle buyurmaktadır*: "Doğrusu, biz sana (taşıması) ağır bir söz vahyedeceğiz"* [138]

Peygamberin vahiy alırken ne derece manevi âleme daldığı ve nasıl zorlandığı olayı, ashabın şehadetleriyle sabittir. Öyleyse böyle bir konumda olan ilâhi vahiy, bir süreliğine kesintiye uğradığında yani, fetret gerçekleştiğinde elbette bunun bazı hikmetleri olacaktır. Nassların genel anlatımlarından ve hikmet boyutuna işaret eden bazı görüşlerin neticelerinden yola çıkarak, onları şöyle maddeleştirebiliriz:

1. Vahyi almada tedric: Eğitimde tedricin önemi herkesin kabul ettiği bir husustur. Vahiy de Peygamber için bir eğitim olduğuna göre onun, öğrenirken azar azar ve bir düzen içerisinde öğrenmesi, kendisi için bir kolaylık ve ümmeti için de bir numûne teşkil etmektedir. Tedric, aynı zamanda teysiri, yani kolaylaştırmayı beraberinde getirmektedir. Nitekim Kur'ân'da şöyle geçmektedir*: "Gerçek hüküm sahibi Allah, Yücedir: Sana Onun vahyi tamamlanmadan önce Kur'ânı (okumakta) acele etme ve 'Rabbim benim ilmimi arttır' de"*[139]

2. Korkuyu giderme: Peygamberin (a.s) vahiy alırken şiddetli bir korku yaşadığı, hadis ve siyer kaynaklarında anlatılmaktadır. Biz bu korkunun önemine daha önce işaret etmiştik. İşte bu korkunun giderilmesi için vahyin bir süreliğine kesintiye uğraması gerekiyordu. Nitekim öyle de oldu. Peygamber, ilk karşılaştığı Cibril'i Emin'le böyle bir korku yaşadı. O, beşeri kaygıdan kaynaklanan maddi hedefler taşıyan bir korku değildi. Aksine o, olgunlaştırma aşaması sayılacak manevi bir korku yani, haşyet-i ilâhi türünden bir korkuydu. Peygamber, gayb âlemiyle ilk kez muhatab olmakla bu korkuyu hissetmekte haklıydı.

3.Şüpheleri Giderme: Vahy'in, Peygamberin düşünce ve tasarımıyla gerçekleşmediğini gösteren en önemli olaylardan biri de Fetretü'l-vahy olgusudur. Şayet vahiy, Peygamberin kendisinden doğsaydı, fetret diye bir olay gerçekleşmezdi. Hâlbuki Peygamber, arzuladığı hâlde vahiy gelmiyordu. Demek ki vahyin inişi, onun dışında gerçekleşen ilâhi bir armağandır. Peygamberin çaba ve gayreti, bu alanda bir etkiye sahip değildir. Nitekim yüce Allah bu hususa şöyle işaret etmektedir: "*İşte böylece sana da emrimizle Kur'an'ı vahyettik. Sen kitap nedir, iman nedir bilmezdin.*

---

[138] el – Müzzemmil, 73:50

[139] Taha, 20:114

Fakat biz onu kullarımızdan dilediğimizi kendisiyle doğru yola eriştirdiğimiz bir nur kıldık. Şüphesiz ki sen, doğru bir yolu göstermektesin.''[140]

4.Risalete Hazırlama: Peygamber (a.s) ilk vahiyle muhatap olduğunda "nübüvvet" göreviyle yükümlü kılınmıştı. Nübüvvet, bütün Peygamberlerin ulaştığı genel bir durumdur. Ancak risalet, özel bir konumdur. Hem nebi, hem resûl olan peygamberlerin sayısı azdır. İşte Peygamberimiz, sözü edilen risalete manevi yönden hazırlıklı olmak için bir süre vahyi beklemeye ihtiyaç duymuştur. Vahyin zamanlamasını yapan, vahyin asıl sahibi olan Yüce Allah'tır. Vahiy meleği Cebrail ise sadece bir aracıdır. Peygamber'in risaletle görevlendirildiğini belirten âyet şöyle geçmektedir. "*Ey örtüye bürünen! Kalk ve (insanları) uyar. Sadece Rabbini büyük tanı. Elbiseni tertemiz tut. Kötü şeyleri terk et.''*[141]

5. Kalbin Yatışması (İtmi'nan) : Bütün peygamberler, nübuvvet göreviyle yüklenmeden önce, onun bir realite olduğunu kalben bilirler. Bu bilginin oluşumu, Allah ile onlar arasında bir sır kabilindendir. Bu durum, aslında bir burhan ve hüccettir. Nasıl ki peygamberler, insanlara karşı, Allah'tan aldıkları mucizeyle kendilerini ispatlamışlarsa, işte öylece onların bu manevi hâleti duydukları böyle manevi türden mucizeleri vardır ki Allah, onların kalplerine bu kesin bilgiyi yerleştirir. Bu bilgi, vahiy olayının, delirme, kehanet ve cin çarpması olmadığını gösterir.

İşte fetret süresi böyle manevi bir hâleti peygambere yaşatmıştır. Peygamber, bu hâleti yaşadıktan sonra sakinleşir ve gerçekten görevlendirildiğini yakînen bilir. Tabiat kanunları kapsamında düşündüğümüz zaman, onu, cemrenin, toprağa, suya ve havaya düşmesine benzetebiliriz. Toprak, su ve havanın, cemreden sonra yumuşaması gibi; Peygamber de fetret olayından sonra kalbi yatışarak kendine gelir ve görev bilincini idrak etmiş olur. Nitekim Kur'ân'da bu hâlete şöyle işaret edilmektedir: "*Seni, yitik görüp de yola iletmedi mi?''*[142] İbrahim peygamberin, kalbinin yatışması için ölüleri diriltmeyle ilgili olarak Rabb'inden istediği mucize de bu türdendir. Kur'ân, söz konusu olaya şöyle işaret etmektedir: *"İbrahim, Rabbine: Ey Rabbim! Ölüleri nasıl dirilttiğini bana göster, demişti. Rabbi ona: "yoksa*

[140] Şura, 42:52

[141] el – Müddessir, 74:1-5

[142] ed-Duhâ, 93:7

inanmadın mı?" dedi. İbrahim: Hayır. İnandım, fakat kalbimin yatışması için (görmek istedim), dedi"[143]

B. Çağdaş Siyer Eserlerinde Fetret Olgusu

Bu bölümde, yakın tarihte yazılan bazı siyer ve İslam Tarihi eserlerinden konumuzla ilgili örnekler tespit etmeye çalışacağız. Amacımız, bütün çağdaş siyer kitaplarını kapsamlı olarak incelemek değildir. Böylece Fetretü'l-vahy araştırmasının temel kaynaklar doğrultusunda ne derece incelendiği ve çağımıza aktarıldığı daha iyi bir biçimde günyüzüne çıkmış olacaktır.

Söz konusu eserleri üç grupta araştıracağız. Bunun nedeni, bu kitapların salt bir dilde yazılmaması ve müelliflerinin kültür birikimlerinin farklılık arz etmesidir. Farklı perspektiften incelenen bir konunun daha verimli olacağı bir realitedir. Şimdi, sözünü ettiğimiz eserleri belirtmeye çalışalım: a. Arapça Eserler, b. Türkçe Eserler, c. Çeviri Eserler.

a. Arapça Eserler:

1. Muhammed el- Hudari, (1345/1927), *Nûru'l- Yakîn*, Dâru'l-Hadis, el-Kahire, 2010.

2. Muhammed Rıda (1369/1949-50) , Muhammed Sallalâhu 'Aleyhi ve's-Sellem Rasulullah , 'Alemu'l-Kütüb, I.baskı, Beyrut , 2005.

3. Muhamamed Hüseyin Heykel, (1376/1956) , *Hayatu Muhammed*, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 2009.

4. Muhammed b. Muhammed Ebu Şehbe, (1403/1983*), es-Siretü'n-Nebeviyye,* I-II , Dâru'l-Kalem, Dımaşk, 12. Baskı, 2014.

5. Muhammed et-Tayyiben-Neccar, (1411/1991), *el-Kavlü'l-Mübîn fi Sireti Seyyidi'l-Mürselîn*, Dârü'n-Nedve ti'l-Cedide, Beyrut,t.y.

6. İbrahim el-Aliyy, *Sahihu's-Sire ti'n-Nebeviyye*, Dâru'n-Nefâis, el-Urdun, 1. Baskı 1995.

[143] Bakara, 2:260

7. Safiyyurrahman el-Mübarekfûri, (1427/2006) *er-Rahiku'l-Mahtûm,* Darul marife, Beyrut,10. Baskı 2008.

8. el-Buti, Muhammed Said Ramazan (1434/2013) , *Fıkhu's-Sire*, Dâru'l-Fikr, Dımaşk, 1991.

9. Ahmed, Mehdi Razekallah, *es-Sire tü'n-Nebeviyye* , I-II , Dâru İmami'd-Da've, er-Riyâd, 2. Baskı, h.1424.

10. el-Umeri, Ekrem Dıya, *es-Siretü'n-Nebeviyyetü's-Sahiha,* Mektebetü'l-'Ulûm ve'l-Hikem, el-Medine tü'l-Münevvere, 1994.

11. Ali Muhammed es-Sallabi, *es-Siretü'n-Nebeviyye*.

Yukarıdaki siyer eserleri arasında, Fetretü'l-vahy olgusunu en kapsamlı ve delilli inceleyen eserlerin başında Muhammed b. Muhammed Ebu Şehbe ile Ekrem Dıya el-Umeri'nin eserlerini anabiliriz.

Hudari, Mübarekfûrî, Bûtî ve Sallabi, fetret olayına özet olarak temas etseler de zihinde şüphe uyandıracak bir üsluptan kaçınmaktadırlar. Ancak bununla beraber, Sallabi'nin dışında kalan söz konusu yazarlar, peygamberin, kendisini dağdan atmak için yaptığı teşebbüslerle ilgili Zûhri'nin belağâtını eleştiride bulunmadan aktarmışlardır. Söz konusu rivayet, isnad ve metin tenkidiyle beraber aktarılsaydı, daha uygun olabilirdi.

Araştırmayı derinleştirmeden fetret süresini tayin yoluna gitmek aslında bir acelecilik örneği sayılabilir. Bununla beraber Mübarekfuri ve Sallabi'nin, süreyi günlerle ifade etmeleri azlığına işaret etmek için yerindedir. Ancak Bûti'nin Beyhaki'ye nispet ettiği husus, -daha önce de belirttiğimiz gibi- acele verilen bir karardır. Hudari de süreyi kırk gün olarak tayin etmektedir.

Sözünü ettiğimiz dört yazar, fetrette ilk inen sûreyi, el-Müddessir olarak açıklamaktadırlar. Onlardan Bûti, fetretü'l-vahy'in hikmetlerine vurguda bulunmakla gayet yerinde bir davranış sergilemiştir. Onun dışındaki yazarlar, genelde, fetreti, peygamberin vahyi yeniden almak için onu özleyip arzulamasına ve ilk vahiyde karşılaştığı korkunun kendisinden giderilmesine bağlamışlardır.

Araştırdığımız grup içerisinde fetrette ilk inen sûrenin ed-Duhâ olduğunu söyleyenler , Muhammed Hüseyin Heykel ile Muhammed Rıda'dır. Heykel'in fetret'le ilgili araştırması rivayet ve dirayet yönleriyle gayet yetersizdir. Rıda'nın araştırması da pek doyurucu değildir. Onun fetret süresi ile ilgili olarak ibn İshakın üç yıllık süre tayini yönündeki isnadı ise iyice araştırılmadan *Fethü'l Bari* 'den alıntılanmıştır. Hâlbuki söz konusu bilginin İbn İshak'a nisbeti sağlam bir yolla tesbit edilememiştir.

İbrahim el-Aliyy, fetret konusuyla ilgili rivayetleri fazla yoruma gitmeden zikretmektedir. Zûhri'nin belâğatını yorumsuz açıklaması ilmi sayılamaz. M. Tayyib en-Neccar da Aişe rivayetini zikretmekte, el-Müddessir'in fetrette ilk inen sûre olduğunu ve sürenin de tercih edilen bir görüş olarak kırk gün olduğunu açıklamaktadır.

Mehdi Razekallah Ahmed, söz konusu eserinde sahih rivayetlere dikkat çekmekte, Zûhri'nin belağat'ını eleştiren el-Bâni'nin görüşlerini zikretmektedir. Süreyle ilgili olarak el-Buti'nin el-Beyhaki'ye nispet ettiği altı aylık süreyi öncelemektedir. Ancak İbn Abbas'a nispet edilen kırk günlük ya da birkaç günlük süreyi "kîle/denildi" tabiriyle zayıflığına işaret ederek açıklamaktadır.

Ebu Şehbe ile Ekrem Dıya el-Umeri ise konuyla ilgili olarak sahih rivayetleri zikretmekte, vahiy ve peygamberlik makamına uymayan isnadları ilmi olarak reddedip vahiy ve fetret konusunda oryantalist düşüncelere yol açacak hususlara dikkat çekmektedirler. Üstelik rivayetleri yorumlama ve tercihlerde makul davranmakla temayüz etmektedirler. Her iki yazar da fetret süresinin gayet kısa olduğunu ve fetrette ilk inen sûrenin el-Müddessir olduğunu izah etmektedirler. ed-Duhâ Sûresi'nin de başka fetretlerde indiğini özellikle vurgulamaktadırlar. Vahyin, rüya yoluyla başlasa da nüzûl açısından, özellikle yakaza/uyanık hâlde geldiğini belirtmeleri de kayda değer bir husustur.[144]

---

[144] el-Hudari*, Nûru'l-Yakîn*, s. 34; Heykel, *Hayatü Muhammed*, s. 122; ,el- Aliyy, İbrahim, *Sahihu's-Sîreti'n-Nebeviyye*, Dâru'n-Nefâis, el-Urdun, 1. Baskı 1995, s. 51; en-Neccar, Muhammed et-Tayyib, *el-Kavlü'l-Mübîn fi Sireti Seyyidi'l-Mürselîn,* Dârü'n-Nedve ti'l-Cedide, Beyrut,t.y. ,s. 110; Ebu Şehbe, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, C.I,s. 264; el-Mübarekfûri,Safiyurrahman *er-Rahiku'l-Mahtûm,* Dâru'l-Marife*, Beyrut,10. Baskı 2008*, s. 63; el-Buti, *Fıkhu's-Sire*,s. 95; el-Umeri, Ekrem Dıya, *es-Siretü'n-Nebeviyyetü's-Sahiha,*Mektebetü'l-'Ulûm ve'l-Hikem, el-Medine tü'l-Münevvere, t.y. ,C.I,s. 132; Mehdi Rezakallah, Ahmed*, es-Siretü'n-Nebeviyye fi dav'i'l-Masadir'il –Asliyye*,Dâru İmami'd-Da've , C.I,s. 169; es-Sallabi, Ali Muhammed, *es-Siretü'n-Nebeviyye* ,Dâru'l-Mârife, Beyrut, 2008,s. 83 .

b. Türkçe Eserler

Bu bölümde, Türkçe yazılmış bazı siyer ve İslam Tarihi eserlerinden konumuzla ilgili örnekler göstermeye çalışacağız. Seçtiğimiz eser ve yazarlar aşağıda gösterilmiştir:

1. Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi (1332/1914), *İslam Tarihi*, Ankara Yayınları, 2005, İstanbul I. Basım.
2. Zekâi Konrapa (1389/1969) *Peygamberimiz*, Kitabevi, 2005, İstanbul.
3. Ali Himmet Berki (1396/1976)-Osman Keskioğlu (1409/1989), *Hz. Muhammed ve Hayatı*, DİB.
4. Sabri Hizmetli, *İslam Tarihi*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2006.
5. Hüseyin Algül, *İslam Tarihi*, Gonca Yayınevi, İstanbul. t.y.

Yukarıdaki siyer ve İslam Tarihi yazarları fetret olayına dikkat çekmektedirler. Fetret'in süresi açısından en azı ve en çoğuyla ilgili rivayetlerin varlığını bildirmektedirler. Sabri Hizmetli, ilk inen sûreyi belirtmezken, Berki ve Keskioğlu, ilk inen sûrenin, ed-Duha, diğerleri de bunun, el-Müddessir olduğunu açıklamaktadırlar.

Algül, fetret süresinin hikmeti bağlamında, Peygamber'i, vahyi telakkiye hazırlama süreci olarak görmekte ve Filibeli ise Peygamberin, nübuvvet yükünü taşıması açısından sabır derecesinin bununla arttığını ifade etmektedir.

Konrapa, Peygamberin, fetret süresince defalarca kendisini dağdan atmasıyla ilgili Zûhri belağatını reddedip, sözü edilen olayın asılsız olduğuna dikkat çekiyor. Berki-Keskioğlu ise bazı siyer kitaplarında peygamberin, kendisini dağdan atmayı bile düşündüğüne dair rivayeti aktarırken, her hangi bir eleştiride bulunmuyorlar. Algül, sürecin zorluğuna ve peygamberin vahye olan iştiyakına işaret etmekle yetiniyor.[145]

---

[145] Filibeli, Ahmed Hilmi, *İslam Tarihi*, Anka yayınları, 1.Basım, İstanbul,2005,s. 152; Berki,Ali Himmet - Keskioğlu, Osman, *Hz. Muhammed ve Hayatı*,DİB. Yayınları 24.Baskı,Ankara,2006,s. 67; Konrapa, Zekai*, Peygamberimiz*,s. 70; Algül, Hüseyin ,*İslam Tarihi*, Gonca Yayınevi, İstanbul, t.y. *İslam Tarihi*, C.I,s. 194; Hizmetli, Sabri*, İslam Tarihi*, Ankara Okulu, 5. Basım, 2006,s. 211.

c. Çeviri Eserler

Bu meyanda, İngilizce, Fransızca ve Urduca'dan Türkçeye çevrilen üç eserden konumuzla ilgili örnek bilgiler sunmaya çalışacağız. Eser adı ve yazarları şöyle geçmektedir:

1. Mevlana Şibli Numani (1332/1914), *Son Peygamber Hz. Muhammed* (çev. Yusuf Karaca), İz Yayıncılık, İstanbul, 2002

2. Muhammed Hamidullah (1423/2002), *İslam Peygamberi* (çev.M. Said Mutlu), İrfan Yayınevi, İstanbul,1966

3. Martin Lings (1426/2005), *İlk Kaynaklara Göre Hz Muhammed'in Hayatı*, (çev. Nazife Şişman), İz Yayıncılık 1.basım, İstanbul,1994 .

Hamidullah, fetreti tanımlıyor, süresinin iki ya da üç yıl olduğunu ifade eden rivayetleri hatırlatıyor. Fetretin Peygamber için inkişaf, korkunun giderilmesi, hoşnutluk, sukûnet ve yeni vahyi özlemle bekleme olduğunu zikrediyor. Peygamber'in üzüntüsünden kendisini dağdan atmak istediği yönündeki rivayeti, eleştirmeden aktarıyor ve fetrette ilk inen sûrenin de ed-Duhâ olduğunu belirtiyor.

Martin Lings, fetret olayına vurguda bulunuyor. İlk inen sûrenin ed-Duha olduğunu ifade etmekle beraber, fetret süresini tayin yönüne gitmiyor ve Şibli ise fetret süresine temas etmediği gibi; bu süreçte inen ilk sûreye dair bir bilgi de sunmuyor. Ancak fetret'in hikmeti bağlamında, Peygamber'in, vahiy yükünün ağırlığına karşı tahammül ve sabra alıştırıldığını belirtiyor. Aynı zamanda adı geçen müellif, Zûhri'nin belağatını, senet açısından munkati[146] sayan yoruma da dikkat çekiyor.[147]

[146] Munkati: Senedinde peşpeşe olmayarak iki veya daha çok ravisi atlanmış / eksik olan- yahut mübhem olarak zikredilmiş bulunan hadis. Bkz. Abdullah Aydınlı ,*a.g.e.* , 209.

[147]Muhammed *İslam Peygamberi,* (çev. Sait Mutlu),İrfan Yayınevi, İstanbul,t.y. , C.I, s. 68; Lings, Martin, *Hz. Muhammed'in Hayatı,* İz Yayıncılık, İstanbul, 3. Baskı, 1994, s. 67; Numani, Mevlana Şibli, (çev. Yusuf Karaca) *Son Peygamber Hz. Muhammed***,** İz Yayıncılık, İstanbul, s. 143.

SONUÇ

Fetretü'l-vahy konusunu, ilk kaynaklardan yola çıkarak incelemeye çalıştık. Kaynakları, hadis rivayetleriyle siyer ve tarih malzemeleri kapsamında sunduk. Hadis rivayetlerinin fetretü'l-vahy konusunda temel alındığını siyer ve tarih eserlerini inceledikten sonra daha net bir şekilde gördük. Fetret olaylarının detaylarına ait bilgilerin ise sadece siyer ve tarih eserlerinde çeşitli rivayet ve nispetlerle sunulduğunu söyleyebiliriz.

Değerlendirdiğimiz söz konusu kaynaklardan ve araştırmamızın seyrinden şöyle bir sonuca vardığımızı gönül rahatlığıyla ifade edebiliriz:

1. Fetretü'l-vahy, sahih hadis, siyer ve tarih kaynaklarıyla gerçekliği sabit olan bir olgudur.

2. Fetretü'l-vahy, ilk dönem İslam Tarihinde bir terim olarak varlığını korumaktadır.

3. Fetretü'l-vahy kapsamında, vahyin doğru anlaşılması ve bu bağlamda ortaya atılan yorum ve görüşlerin, nass ve sağlam rivayetler çerçevesinde kalması gerekir.

4. Fetretü'l-vahy, vahye bir olumsuzluk yükleme yerine, onu destekleyici bir olgu olarak telakki edilmelidir. Aslında vahyi, Peygamber'in zatından gören düşünüş, fetretü'l-vahyle, fetrete uğramıştır.

5. Fetretü'l-vahyde Peygamberin, aşırı üzüntüden dolayı, dağlara çıkıp intihara yönelmesi türünden rivayetler, isnad açısından incelenip böyle bir hususun, peygamberlik makamına aykırı olduğu izah edilmeye çalışıldı.

6. Fetretü'l-vahyde ilk inen sûre konusundaki rivayet problemleri, isnad esas alınarak tespit edilmeye çalışıldı ve çoğunluğun kabul ettiği el-Müddessir rivayeti, tercihe şayan görüldü.

7. Fetretü'l-vahyin süresi, rivayet ve nispet yönleriyle incelendi, süre tayinine gitmenin, delil açısından karıştırıldığına dikkat çekildi. Ancak illa da süre tayin edilecekse, Ebu Seleme'nin, Cabir'den yaptığı rivayette geçen bir aylık sürenin kabul edilmesi öngörüldü. Süre konusundaki ifrat ve tefritler

eleştirildi. Siyer yazarlarının süre olayını araştırmadan birbirlerinden kopyalamalarının pek ilmi olmadığına vurguda bulunuldu. Bu noktada ilk kaynaklara gitmemenin mahzurları yahut da yanlış nispetlerin birbirinden aktarılıp zincirleme yanlışların oluşturulduğu çalışmamız neticesinde izah edilmeye çalışıldı.

8. Fetretü'l-vahy'in hikmet boyutu araştırıldı. İlk dönem ve sonraki dönem siyer kaynaklarıyla, İslam Tarihine ait eserlerin bu önemli olaya çok az dikkat çektikleri anlaşıldı. Ancak bazı çağdaş siyer eserlerinin bu hususa biraz daha önem verdikleri anlaşıldı. Kısacası; Fetretü'l-vahyin hikmet boyutu, peygamberin, vahiy alırken, beşer olma yönünü kaybetmediğini yani, ilahlaşmadığını gösteren ve böylece dini, Allah'a özgü kılan en önemli bir olaydır. Belki de fetret gerçekleşmeseydi, vahyin, Allah'tan tenzili, bu derece açık anlaşılamayacak ve peygamber, ilk vahyin şimşekleriyle gördüğü hakikati, bu denli yüklenemeyecekti. Aslında söz konusu fetret, mana olarak peygamberimizin nübuvvetini tasdik eden ayrı bir delil mesabesinde bir bakış açısı kazandırabilir. Nitekim Kur'ân'da şöyle geçmektedir: *"Ey ehl-i kitap! Peygamberlerin arası kesildiği ('ale fetretin) bir sırada size elçimiz geldi. Gerçekleri size açıklıyor ki (kıyamette): "Bize bir müjdeleyici ve uyarıcı gelmedi" demiyesiniz. İşte size müjdeleyici ve uyarıcı gelmiştir. Allah her şeye hakkıyla kadirdir."*[148]

[148] Maide,5:19

KAYNAKÇA

I.KUR'ÂN ve TEFSİR

Abdulbaki, Muhammed Fuad (öl.1968) : **el-Mu'cemu'l-Müfehresli-elfâzi'l-Kur'âni'l Kerim** , Dâru'l Ma'rife, 5. Basım,Beyrut,2007

el-Begavi , Ebu Muhammed el-Hüseyin b. Mesud (516/ 1122) : **Meâlimu't-Tenzîl,** I-VI ,(tashih Abdüsselam Muhammed Ali Şahin) , Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. baskı , Beyrut , 1995

el-Cermi, İbrahim Muhammed : **Mu'cemu Ulûmi'l-Kur'ân**, Dâru'l-Kalem, 1. Baskı, Dımaşk, 2001

Çetiner, Bedreddin : **Esbab-ı Nüzûl ,** I-II, Çağrı yayınları, İstanbul, 4. Baskı, 2013

el- Firuzabadi, Muhammed b. Ya'kub b. Fadlillah Mecdu'd–Din Ebut–Tahir (817/1415) : **Tenviru'l – Mikbâs min Tefsir-i İbn Abbas**, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 2006.

el-İsfahani, er-Ragib (5./11. Yüzyılın ilk çeyreği) : **Müfredâtü el-Fâzi'l-Kur'ân,** Dâru'l-Kalem, Dımaşk, 4. Baskı, 2009.

İbn 'Aşur, Muhammed et-Tahir (1393/1973) : **et-Tahrir ve't-Tenvîr**,I-XII , Dâru Suhnûn, Tunis, t.y.

İbnu'l - Cevzi,Ebu'l Ferec Cemaleddin Abdurrahman b. Ali b.Muhammed (597/1201) : **Zâdu'l-Mesîr,fi ilmi't Tefsir**,el-Mektebu'lİslâmî-Dâruibn.Hazm, Beyrut, 2002.

el-Ferrâ , Ebu Zekeriyya Yahya b. Ziyad b. Abdillah(307/ 919) : **Meâni'l-Kur'ân**, I-III **, (** talik İbrahim şemsuddîn), Dâru'l- Kütübi'l- ilmiye, Beyrut , 2002 , C.III , s.163.

İbn Kesir (120/738) : el-Hafız 'İmadüddin Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer, **Tefsiru İbn Kesir**, I-IV , Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 2008.

Komisyon (Hayrettin Karaman vd.) : **Kur'ân'ı – Kerim ve Açıklamalı Meali ,** TDV yayınları, Ankara 1993

el- Kurtubi, Ebu Abdillah Muhammed b. Ahmed (671/1273) : **el- Cami' li- Ahkâmi'l – Kur'an**, I-X , Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1. Baskı, 1988.

Mukatil b. Süleyman, Ebu'l-Hasen (150/767) : **Tefsiru Mukatil b. Süleyman**, I-III , Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1. Baskı,2003.

Mücahid ,Ebu'l –Haccac b. Cebr el-Kuraşî el-Mahzumi (104 / 722) Muhammed : **Tefsîru Mücahid** (thc. Ebu el-Asyuti) , Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye , Beyrut , 2005.

er-Razi, Fahreddin Muhammed b. Ömer (604/1207) : **et-Tefsîru'l Kebîr ev Mefâtîhu'l – Gayb** ,I-XVI , Dâru'l- Kütübi'l- ilmiye, Beyrut , 2004

es-Suyuti, Celalüddin Abdurrahman Ebu Bekir : **el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'ân**,I-II , Daru'l Kütübi'l-İlmiyye,2. Basım, Beyrut,2001

es-Suyuti, Celaluddin Abdurrahman : **Lübâbu'n-Nukûl fi Esbabi'n-Nuzûl**, Müessesetü es-Sekafiyye, 1.baskı, Beyrut, 2002.

et-Taberi, Muhammed b. Cerir b. Yezid b. Kesir b. Ğalib (310/ 922) : **Camiu'l-Beyân fi Te'vili'l-Kur'an ,** I-XXIV , (thk. Ahmed Muhammed Şakir), Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1. Baskı, 2000

el- Vahidî, Ebu'l-Hasen Ali b. Ahmed (468/1076) : **Esbabü'n – Nuzûl**, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 2005.

ez-Zemahşeri, Cârullah Mahmud b. Ömer b. Muhammed (538/1144) : **Tefsîru'l Keşşaf an Hakaiki Gevamidi't-Tenzîl ve Uyuni'l-Ekâvil fi Vucûhi't-Te'vil** , I-IV , (thk. Muhammed Abdusselâm Şahin) Dâru'l- Kütübi'l- ilmiye, Beyrut,2006

ez-Zürkani, Muhammed Abdulazim (1367/948) : **Menâhilu'l-İrfan fî Ulûmi'l-Kur'ân** , I-II , Dâru ihyai Kütübi'l- Arabi, el-Kahire, 1980

II.SİYER ve TARİH

Rıda , Muhammed (1369/1949-50) : Muhammed Sallalâhu 'Aleyhi ve's-Sellem Rasulullah , 'Alemu'l-Kütüb, I.baskı, Beyrut , 2005

es-Sallabi, Ali Muhammed : **es-Siretü'n-Nebeviyye** ,Dâru'l-Mârife, Beyrut, 2008

Ahmed, Mehdi Razekallah **:** **es-Sire tü'n-Nebeviyye** , I-II , Dâru İmami'd-Da've, er-Riyâd, 2. Baskı, h.1424

Algül, Hüseyin : **İslam Tarihi** , I-IV, Gonca Yayınevi, İstanbul, t.y

el-Aliyy, İbrahim : **Sahihu's-Sire ti'n-Nebeviyye** , Dâru'n-Nefâis, el-Urdun, 1. Baskı 1995

el–Belazuri, Ahmed b. Yahya (284/857) : **Ensabu'l–Eşraf** I-XIII **,**(thk. Süheyl Zekkar-Riyad Zirikli),Daru'l-Fikr , Dımaşk, h.141

el-Beyhakî, Ebu Bekr Ahmed

b. el-Hüseyin (458/1066) : **Delâilü'n-Nübüvve ve Ma'rifetü Ahvali Sahibi'ş-Şeria' ,** I-VII , *Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye*, 1. Baskı, Beyrut, h.1405

Bodley, R.V.C (1390/1970) : **The Messenger, The life of Mohammed/Tanrı Elçisi Hz.Muhammed** (çev. Semih Yazıcıoğlu) ,Nebioğlu Yayınevi,1.baskı, İstanbul, t.y.

el-Buti, Muhammed Said

Ramazan (1434/2013) : **Fıkhu's-Sire**, Dâru'l-Fikr, Dımaşk, 1991

Ebu'l-Fid'â,el-Melikü'l-Müeyyed'

İmadüddin İsmail (732/1331) **:** **el-Muhtasar fi Ahbari'l-Beşer,** I-IV **,** el-Matbaatu'l-Hüseyniyye,1.Basım, el-Kahire,t.y

Ebu Şehbe, Muhammed b.

Muhammed (1403/1983) **:** **es-Siretü'n-Nebeviyye**, I-II , Dâru'l-Kalem, Dımaşk, 12. Baskı, 2014

Filibeli, Ahmed Hilmi (1332/1914) : **İslam Tarihi**, Anka yayınları, 1.Basım, İstanbul,2005

Halife b. el–Hayyat (240/854) : **et- Tarih**, (thk. Ekrem Dıya el- Umeri)**,** Daru't-Tayyibe, er –Riyad,1985.

Hamidullah, Muhammed (1423/2002) : **İslam Peygamberi,** I-II , (çev. Sait Mutlu), İrfan Yayınevi, İstanbul,t.y

Heykel, Muhammed Hüseyin

(1376/1956) : **Hayatu Muhammed**, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 2009.
Hizmetli, Sabri **İslam Tarihi**, Ankara Okulu, 5. Basım, 2006

el- Hudari, Muhammed(1345/1927) : **Nûru'l- Yakîn**, Dâru'l-Hadis, el-Kahire, 2010

İbn Abdilberr, Yusuf b. Abdillah
en-Nemeri (463/1070) : **ed-Dürer fi İhtisaril-Meğazi ve's-Siyer**, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, I. Baskı, 2008.

İbnu'l-Cevzi, Ebu'l-Ferec

Abdirrahman b. Ali b.

Muhammed (597/1201) : **el-Muntazam fi Tarihi'l-Mulûki ve'l-Ümem ,** I-XIX , (thk. Muhammed Abdulkadir Ata-Mustafa abdulkadir Ata) Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, t.y

İbnu'l-Esir (630/1232) : Ebu'l-Hasen Ali b. Ebi'l-Kerem Muhammed b Muhammed b. Abdilkerim b. Abdilvahid (Ebul Fida

Abdullah el-kadi) : **el-Kâmil fi't-Tarih**, I-XI, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1987.

İbn Hibban, Muhammed
b. Ahmed el-Busti (345/965) : **es-Siretü'n-Nebeviyye**, el-Mektebetü'l-slami, Beyrut, I. Baskı, 2000.

İbn Hişam, Ebu Abdillah

el-Melik (218/823) : **es-Siretü'n-Nebeviyye**, I-IV , Dâru'l-Hadis, el-Kahire, 2006.

İbn İshak, Muhammed (151/768) : **es-Siretü'n-Nebeviyye**, (thk. Ahmed Ferid el-Mezidi) Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Lübnan, 2009

İbn İshak, Muhammed (151/768) : **es-Siretü'n-Nebeviyye**, (thk. Muhammed Hamidullah), Mebhasu'd-Dirasat ve'l-Abhas, yy. 2009

İbn Kayyim el-Cevziyye, Şemsüddin Ebi Abdillah Muhammed b. Ebi Bekir (751/1350) : **Zâdu'l-Me'ad fi Hedyi Hayri'l-'İbâd**, I-V ,Müssesetü'r-Risale,Beyrut, 1994

İbn Kesir, Ebu'l-Fidâ İsmail : **el-Bidaye ve'n-Nihâye**, I-VIII , Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 2. Baskı, 2003

İbn Sa'd, Muhammed(230/845) : **et- Tabakatü'l – Kübra ,** I-XI , Mektebü'l-Hanci, el-Kahire, 2001

İbn Seyyidinnâs, Fethüddin Ebu'l-Feth Muhammed (743/1342) : '**Uyûnu'l-Eser**,I-III, Dâru'l-Kalem, Beyrut, I. Baskı, 1993

İbn Şihab ez-Zühri, Muhammed b. Müslim b. Ubeydilleh (122/739) : **el-Meğazi'n – Nebeviyye**, (thk. Süheyl Zekkar) Dâru'l-fikir,Dımaşk,1981.

el-Kastalani, Ahmed b. Muhammed (923/1517) **:** **el- Mevahibu'l – Ledunniyye bi'l– Minahil- Muhammediyye** , I-IV , (thk. Salih Ahmed eş- Şami) el- Mektebetü'l İslami, Dımaşk-Beyrut, 2004.

Lings, Martin (2005) : **Hz. Muhammed'in Hayatı** , (çev. Nazife Şişman)İz Yayıncılık, İstanbul, 3. Baskı, 1994.

el- Makdisi, el - Mutahhar b.

Tahir (355/966) : **el–Bed'u ve't–Tarih ,** I-VI, Mektebetu es-Sekafetü'd-Diniyye, Bursaid , t.y

el-Makrizi, Takiyyuddin Ahmed b. Ali b. Abdilkadir (845/ 1441) : **İmtau'l-Esma' bi-mâ li'n-Nebiyyi mine'l-Ahvâl ve'l-Emvâl ve'l-Hafedeti ve'l-Meta'** I-XV **,** (thk. Muhammed Abdulhamid el-Nümeysi) , Daru'l Kütübü'l – İlmiyye , Beyrut ,1999

el–Mes'udi Ebu'l Hasen Ali b. El- Hüseyin b. Ali (346/956) : **Murûcuz-Zeheb**, I-IV , el–Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut,2005

Musa b. 'Ukbe (141/758) : **el-Meğazi,** (thk. Muhammed Bakşiş Ebu Malik) el-Memleketu'l- Mağribiyye, Camiatu İbn Zuheyr,1994

en-Neccar, Muhammed et-Tayyib(1411/1991) : **el-Kavlü'l-Mübîn fi Sireti Seyyidi'l-Mürselîn**, Dârü'n-Nedve ti'l-Cedide, Beyrut,t.y

es-Suheyli, Ebul'l Kasım Abdurrahman b. Abdulmelik Ahmed b. Ebi'l Hasen (581/1185 : **er–Ravdu'l–Unuf fi Şerhi's-Sireti'n-Nebeviyye li-İbn Hişam** ,I-IV, (,thk. Abdullah el-Minşavi) , Dar'ul-Hadis , el-Kahire, 2008

eş- Şami, Muhammed b. Yusuf
es- Salihi,(Mustafa Abdulkadir vd.)
(942/1535) : **Sübülü'l-Hüda ve'r–Reşad fi Sireti Hayri'l –' ibad** , I-XII , Vezâretü'l-Evkaf, el-Kahire, 1997.

Numani, Mevlana Şibli (1332/1914) : (çev. Yusuf Karaca) **Son Peygamber Hz. Muhammed,** İz Yayıncılık, İstanbul

et-Taberi, Muhammed b. Cerir
b. Yezid b. Kesir b. Ğalib (310/ 922) : **Tarihu't-Taberi** , I-XI , Dârû't-Tûrâs, Beyrut, 2. Baskı, h. 1387

el-Yahsubi, el-Kadı Ebu'l-Fadl
İyad b. Musa (544/1149) **: eş-Şifa bi-Ta'rifi Hukuki'l-Mustafa**, Mektebetü'l-Gazzali, 2. Baskı, Dımaşk, 2006

el-Ya'kubi, Ahmed b. Ebi Ya'kub
b. Ca'fer b. Vehb b. Vadıh (284/897) : **Tarihu'l –Yakubi** ,I-II , Şeriketü'l-Âlemî, Beyrut, I. Baskı, 2010

Zekâi Konrapa (1389 /1969) : **Peygamberimiz**, kitabevi, İstanbul, 2005

el-Umeri, Ekrem Dıya **: es-Siretü'n-Nebeviyyetü's-Sahiha,** Mektebetü'l-'Ulûm ve'l-Hikem, el-Medine tü'l-Münevvere, 1994

el-Mübarekfûri, Safiyyurrahman
(1427 / 2006) : **er-Rahiku'l-Mahtûm**, Darul marife, Beyrut,10. Baskı 2008

III.HADİS

Abdurrezzak, Ebu Bekir b. Hişam b. Nafi el-Himyeri el-Yemani (221/827) : (thk. Habiburrahman el-'Azami) **el-Musannef**, I-XIII, el-Meclisu'l- İlmî ,2. Baskı , el-Hind , h.1403

el-Bani, Muhammed Nasıruddin (öl.1999) : **Silsiletü'l-Ahadisi'd-Daîfe ve'l-Mevduâ ve Eseruhâ es-Seyyie fi'l-Ümmeh** , I-XIV, Mektebetü'l-Mearif, er-Riyad, 2002

el- Beğavi, Ebu Muhammed el-Hüseyin b. Mes'ud b. Muhammed b. el-Ferrâ (516/1122) **Şerhu's-Sünne** : I-XVI **,** (thk. Şuayb el- Arnaud-Muhammed Züheyr eş-Şaviş), el-Mektebetü'l İslami, 2. Basım, Dımaşk,Beyrut, 1983.

el-Busti, Muhammed b. Hibban b. Ahmed b. Hibban b.Mead b. Ma'bed et- Temimî (354/965) : **el- İhsan fi Takrib'i sahihi İbn Hibban** , Tertibu el-Emir Alauddin Ali b. Beleban el-Farisi ,(thk. ve thc. Şuayb el-Arnaud) Müessesetü'r-Risale, Beyrut 1888.

Ebu 'Avane (316/929) : Ya'kub b. İshak b. İbrahim en-Nisaburî el-İsferayini, **Müstahrecu Ebi 'Avane** (thk. Eymen b. Arif ed-Dımeşki) Daru'l Ma'rife, Beyrut, 1998

Ebu Ya'la, Ahmed b. Ali b. El-Musenna el-Mevsuli (307/919) : **Musnedu Ebi Ya'la**, Daru'l-Marife, Beyrut, 1. Basım, 2005.

el-Heysemi, Ali b. Ebibekr Nureddin : **Mecma'u'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid** ,I-II, (thk. Hüseyin Selim Esed ed-Darani), Daru'l-Me'mûn li't- türas, t.y

İbn-i Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî (852/1449) : **Fethûl-Bâri**,**Şerhu Sahihi'l-İmam Ebi Abdillah Muhammed b. İsmail el-Buhari** ,I-XIII **,** el-Mektebetü's-Selefiyye, el-Kahire, 3.Baskı, h. 1407

_____ : **Takrîbu't-Tehzîb**, Müessesetü'r-Risâle, 2. Baskı, 2008

_____ : **Tehzibu't-Tehzib**, I-IV, (thk. İbrahim ez-Zîybek),Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 2008

İbn Hanbel , Ebu Abdillah Ahmed b. Muhammed (240/855) : **el-Müsned,** I-L **,** (thk. Şuayb el-Arnavud-Adil Mürşid vd.)Müessesetü'r-Risale 1. Basım, Beyrut 2001

İbn Rahuye , Ebu Yakub İshak b.ibrahim b.Muhalled b. İbrahim el-Hanzali (233/848) : thk. Abdulgafur b. Abdilhak el-Beluşi), **el-Müsned** I-V, Mektebetü'l İman,1.basım el-Medinetü'l Münevvere ,1991

el-Mübarekfuri , Ebu'l-Aliyy Muhammed b. Abdirrahman b. Abdirrahim(1354/1935) : **Tuhfetu'l-Ahvezi bi-Şerhi Camii't-Tirmizi**, I-X , Mektebetü İbn Teymiyye, el-Kahire, II. Baskı, 1987

en-Nevevi, ebu Zekeriyya Yahya b. Şeref el-Muri (676/1277) : **Şerhu Sahih-i Müslim** , I-VIII , Dârul kütübi'l ilmiye,Beyrut,t.y

et-Tayalisi , Ebu Dâvud Süleyman, b. Dâvud el-Carud (227/842) : (thk.Muhammed b.Abdulmuhsin et-Türkî),**el-Müsned** , I-IV , Dâru'l Hecr , 1.Basım,Mısır , 1999

Zebidî , Zeynüd-Din Ahmed (893/ 1488) : Sahihî Buharî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi , I-XIII , (trc. Ahmed Naim-Prof. M. Kamil Miras) DİB.yayınları , Ankara ,1987

IV.AKAİD

Abduh, Muhammed (1323/1905) **:** **Risaletüt-Tevhid** , Dâru ibn Hazm, 1. Baskı, Beyrut,2001

İbn Mende, Ebu Abdillah Muhammed b. İshak b. Muhammed b. Yahya (395/1005) **:** **el-İman,** I-II , (thk. Ali b. Muhammed b. Nasır el- Fakihi)

Müessesetü'r –Risale, 2. Basım, h.1406.

eş-Şerbini,İmadü's-Seyyid Muhammed İsmail : **Reddü Şûbuhâtin havle I'smeti'n-Nebiyyi fi Dav'i's-Sünneti'n-Nebeviyyeti'ş-Şerife**, Daru's-Sahife, Mısır, 1.Baskı, 2003

V.SÖZLÜK

el-Ferâhidi, Ebu Abdirrahman el-Halil (175/791), : **Kitabu'l-Ayn**, Dâru ihyai't-Türâsi'l- Arabi, Beyrut, 2005

el-Firuzâbadi, Muhammed b. Ya'kub b. Fadlillah Mecdu'd–Din Ebut–Tahir (817/1415) : **el-Kamusûl-Muhît Tercemesi ,** I-III , (çev. Asım Efendi), Matba-i Amire,İstanbul h. 1272.

Aydınlı, Abdullah : **Hadis Istılahları sözlüğü** , M.Ü.İFAV Yayınları,7. Baskı,İstanbul,2013

İbn Manzur, Muhammed bin Mukrim b.Ali Ebu'l-fadl Cemaluddin (714/1314) : **lisanu'l Arab ,**I-XV, Daru'l Sadr ,3. Basım, Beyrut , h.1414

er-Razi, Muhammed b. Ebi Bekr (660/930) : Muhtâru's-Sıhâh , **et- Tab'atu'l-Emîriyye**, el- Kahire,7. Baskı,1953.

Sami, Şemseddin (1322/1904) : **Kamus-ı Türki**, Şifa yayınları, 1. Basım, İstanbul,2012

el-Karahisârî, Mustafa b. Şemsiddin(968/1560-61)**: Ahter-i Kebîr, Dâru İhyai't Türasi'l Arabi**,I-II, Beyrut,t.y

ez-Zemahşeri, Cârullah Mahmud b. Ömer b. Muhammed (538/1144) : **Esâsü'l-Belâğa**, I-II , Dâru'l-Kütübi'l- ilmiye, Beyrut,2010

İbn Faris, Ebu'l Hasen Ahmed (395/1004) : **Mekâyisü'l-luğa**, Daru İhyai't-Turas i'l- Arabi, Beyrut,2008

İbn Hişam, Ebu Muhammed Abdillah Cemalüddin b. Yusuf b. Ahmed b. Abdillâh (761/1360) **:** **Muğni'l-Lebib 'an Kütüb'il-e'Arib**,I-II , el-Mektebetü'l-'Asriyye, Beyrut, 2006

Topaloğlu, Bekir-Çelebi, İlyas : **Kelam Terimleri Sözlüğü**,İsam Yayınları, İstanbul, 2010

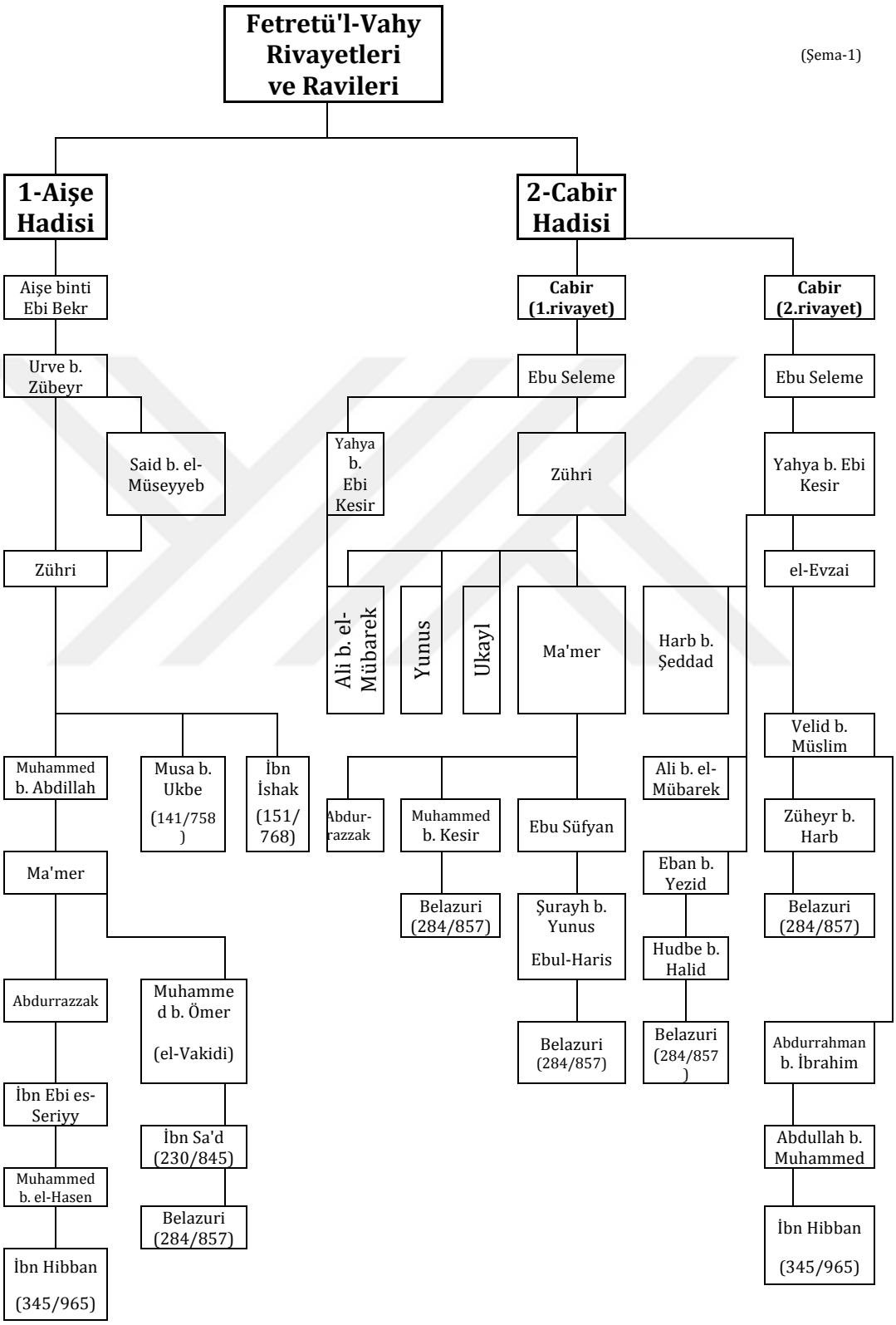
VI.MUHTELİF

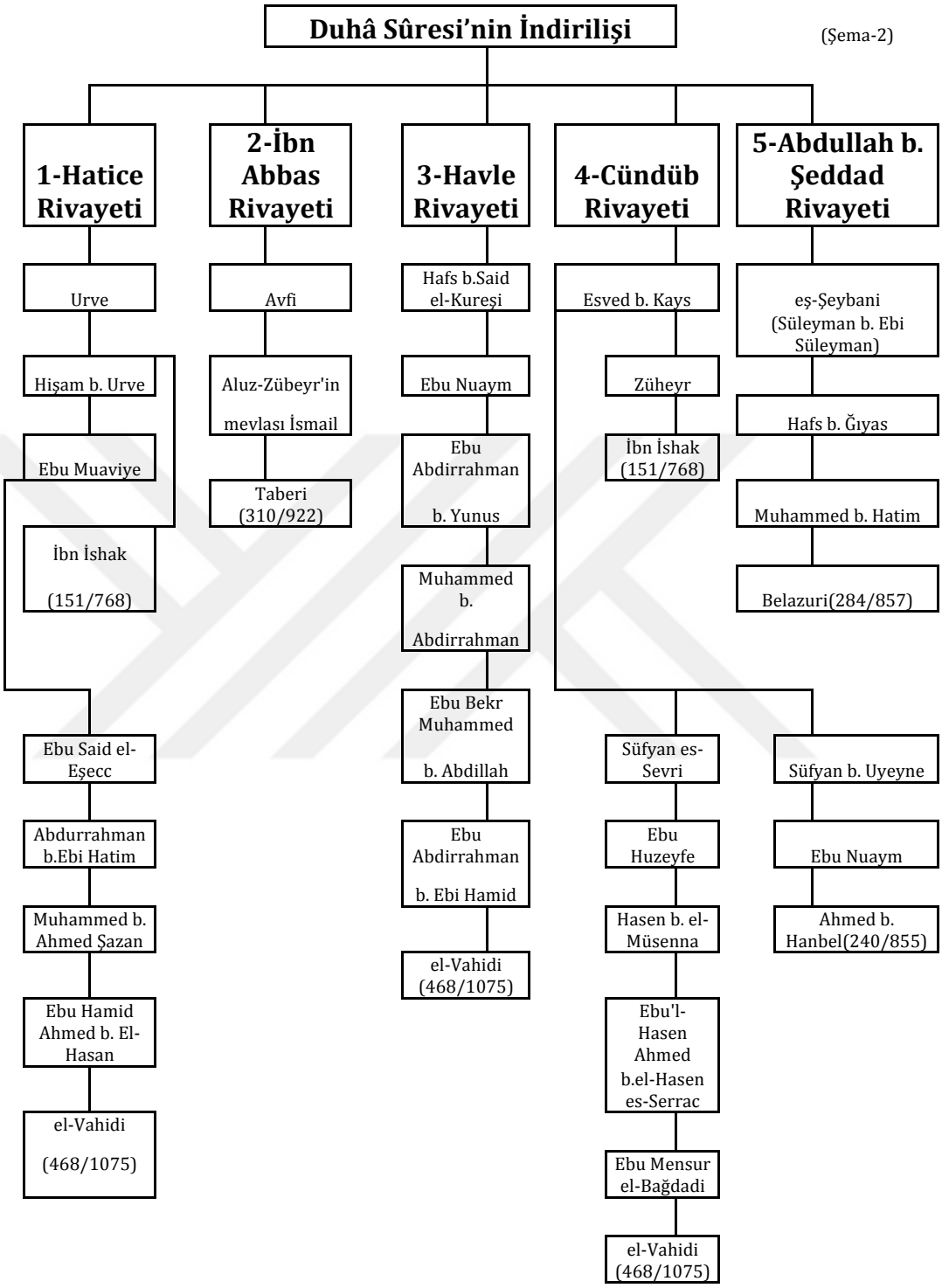
Demirci, Muhsin : **Vahiy Gerçeği**, Marmara Üniversitesi İFAV yayınları, İstanbul, 1996

Sönmezsoy, Selahattin : **Kur'ân ve Oryantalistler**, Fecr Yayınevi, I. Baskı, Ankara, 1988

Watt, W. M. (1427/2006) : **Modern Dünyada İslam Vahyi, (çeviri Mehmet S. Aydın)**, Hülbe Yayınları, Ankara, 1982

EKLER

Fetretü'l-Vahy Rivayetleri ve Ravileri
(Şema-1)
1-Aişe Hadisi
2-Cabir Hadisi
Aişe binti Ebi Bekr
Urve b. Zübeyr
Said b. el-Müseyyeb
Zühri
Muhammed b. Abdillah
Ma'mer
Abdurrazzak
İbn Ebi es-Seriyy
Muhammed b. el-Hasen
İbn Hibban (345/965)
Musa b. Ukbe (141/758)
İbn İshak (151/768)
Muhammed b. Ömer (el-Vakidi)
İbn Sa'd (230/845)
Belazuri (284/857)
Cabir (1.rivayet)
Ebu Seleme
Yahya b. Ebi Kesir
Zühri
Ali b. el-Mübarek
Yunus
Ukayl
Ma'mer
Abdur-razzak
Muhammed b. Kesir
Belazuri (284/857)
Ebu Süfyan
Şurayh b. Yunus Ebul-Haris
Belazuri (284/857)
Harb b. Şeddad
Ali b. el-Mübarek
Eban b. Yezid
Hudbe b. Halid
Belazuri (284/857)
Cabir (2.rivayet)
Ebu Seleme
Yahya b. Ebi Kesir
el-Evzai
Velid b. Müslim
Züheyr b. Harb
Belazuri (284/857)
Abdurrahman b. İbrahim
Abdullah b. Muhammed
İbn Hibban (345/965)

Duhâ Sûresi'nin İndirilişi
(Şema-2)
1-Hatice Rivayeti
2-İbn Abbas Rivayeti
3-Havle Rivayeti
4-Cündüb Rivayeti
5-Abdullah b. Şeddad Rivayeti
Urve
Hişam b. Urve
Ebu Muaviye
İbn İshak (151/768)
Ebu Said el-Eşecc
Abdurrahman b.Ebi Hatim
Muhammed b. Ahmed Şazan
Ebu Hamid Ahmed b. El-Hasan
el-Vahidi (468/1075)
Avfi
Aluz-Zübeyr'in mevlası İsmail
Taberi (310/922)
Hafs b.Said el-Kureşi
Ebu Nuaym
Ebu Abdirrahman b. Yunus
Muhammed b. Abdirrahman
Ebu Bekr Muhammed b. Abdillah
Ebu Abdirrahman b. Ebi Hamid
el-Vahidi (468/1075)
Esved b. Kays
Züheyr
İbn İshak (151/768)
Süfyan es-Sevri
Ebu Huzeyfe
Hasen b. el-Müsenna
Ebu'l-Hasen Ahmed b.el-Hasen es-Serrac
Ebu Mensur el-Bağdadi
el-Vahidi (468/1075)
eş-Şeybani (Süleyman b. Ebi Süleyman)
Hafs b. Ğıyas
Muhammed b. Hatim
Belazuri(284/857)
Süfyan b. Uyeyne
Ebu Nuaym
Ahmed b. Hanbel(240/855)

Cebrail'in Yerine İnen Melek (Şema-3)

